

ГРУДИНА

ПЕРШИЙ
РЕМОНТ

УКРТЕАКІНОВИДАВ

1956
115

Д. ГРУДИНА

ПЕРШИЙ РЕЙД

(„ДУМКА“ ЗА КОРДОНОМ)

У К Р Т Е А К І Н О В И Д А В
1 9 3 0

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

Київ. Міськліт № 1735
Укрполіграфоб'єднання,
5 др. ім. Леніна. Золот., 11
З. № 3236—3000—2', ар.—30

*Прекрасному колективу, першим
співцям Радянської України, високо-
мистецькому, енергійному керівникові
Н. Ф. Городовенкові і всій капелі
„Думка“.*

Цю скромну працю присвячую

Д. ГРУДИНА

НЕ ЗНАЄШ, ДЕ ЗНАЙДЕШ, А... ДЕ ЗАГУБИШ.

Товариші! Дорогі товариші!

Кому з вас не кортіло, не кортить і не кортітиме поїхати закордон? Покажіть ви мені такого чоловіка. Покажіть ви мені такого дивака, щоб йому хоч раз не снився Париж, Берлін, або... хоч поганенький який-небудь Лондончик...

Мені кортіло, кортить і ще кортітиме.

Хоч я вже бачив Берлін, Париж, Ригу, Ковно.

І знаєте... якось зовсім несподівано.

Всього якихось два-три роки тому я почав клопатись перед Укрнаукою. З півдесятка різних установ—по проф., гром., парт. лінії підтримали моє клопотання. Я встиг всього тільки побувати в Криму, на Кавказі, пропливти Волгою, Дніпром, Каспійським, Озівським та Чорним морями... Побував у Баку, Астрахані, на Дніпробуді та в Донбасі... та от раптом:

— Хочете поїхати закордон?

Так це все просто, мило.

Я, звичайно, не вагаючись:

— А що ж, поїду!..

Було це, не пам'ятаю добре, на другому чи на першому поверсі Наркомпросу, де мене зустрів заслужений артист Української республіки Нестор Теофанович Городовенко.

Так ото й кажу, Нестор Теофанович—директор і мистецький керівник Державної, Української мандрівної Капелі („Думка“), мене запитав.

А я йому, значить, відповів.

— „Трах-трах!—резолуція прийнята“.

І було це в день грудня 14-й, року революції пролетарської 12-го.

МІЙ МАЕСТРО ВІРИТЬ В ГРОБ...

Грудня 15-го я вже почував себе як француз і спільно з Городовенком, склавши кілька ділових телеграм до нашого постпредства у Москві щодо віз у французького консула, закордонних пашпортів тощо, поїхав, покищо звичайним Харківським „ваньком“ за 40 коп. до Нарком Зак. справ, Наркомвнутсправ і... до фотографа, що на Університетській горці.

Тількищо виїхали за ріг—назустріч похорони.

— В далекий закордон хтось дістав пашпорта—зауважив я, з сумним відтінком у голосі.

— Це добре... гроб—це „на щастя“—відповів мені маестро.

Я одразу повеселішав. Справді хотілося, щоб усе було щасливо.

УСЕ ГАРАЗД, А ОТ ЩОДО ГРОШЕЙ—„АМБА“.

Між іншим, товариші, коли ви вже дістали візи, закордонні пашпорти і зфотографувалися так, що „ні очей, ні плечей“, не думайте, що ви вже—„почти за-границей“.

— Нічого похорого!

Ми теж так думали.

Більш того, Городовенко запевнив, що на „Думку“ „in сопроге“ відпускають декілька тис. карб. у золотій валюті. Його теж хтось там запевнив.

На „поверку ж“ вийшло, що наша Держава Радянська, Пролетарська, таки дуже любить мистецтво взагалі і хорове зокрема. „Думку“ ця держава таки як слід підтримує й утримує ось уже десять років. Кортить

ій, цій Державі Радянській, щоб Українська Капеля поїхала закордон і показала там своє мистецтво, але... декілька тисяч карбованців у золотій валюті...

— „Люди добрі, та за ці гроші скільки тракторів, машин всіляких придбати можна!.. Там, закордоном, хочать почути нас... ну, то нехай і гроші платять“...

Ми не могли не погодитися з таким, повним глибокої логіки і абсолютної переконливості доказом... тим більш, що у теці в Городовенка лежала підписана обома сторонами—французьким імпресаріо Zerbason'ом („Цербазон“), що його ми одразу ж „переоктябрили“ у „фармазон“ і директором капелі,—умова, що за нею кожен співак, крім переїзних квитків, приміщення і видатків на візи, пашпорти тощо—діставав ще й „на пропитання“ 1 доляр і 25 центів щодня. На наші гроші, це трохи більш 2 крб. На французьку валюту—франки, це щось понад 25 франків щоденно.

За свідченням „бувалих“ людей—цих грошей для Франції досить, щоб поснідати, пообідати, ще й випити пляшку вина, яке, до речі, там дуже дешево.

Ну, якщо так... ідемо!

ЧУЛОЧКИ, НОСОЧКИ, ХУСТОЧКИ-ПЛАТОЧКИ...

Через два-три дні чутка про мою подорож закордон облетіла увесь Харків. Товариші директори театральні, зав. худ. і актори і музики—близькі мої товариші по спільній праці—з очевидною, хоч і прихованою заздрістю, вітали мене, зичили мені всіляких успіхів од щирого серця і... кожний висловлював певність і надію, що я, такий „прекрасний друг і товариш“ не забуду їх, там, у далекій стороні, і неодмінно привезу звідти хоч якого-будь „гостинця“...

В залежності од статі, віку і смаків просили, щоб не забув:

— Чулки шовкові...

— Шарф, або хусточку...
— Грим, грим Лейхнера!
— Обов'язково кишенькову клапкамеру. Я фото-аматор... і гроші наперед дам!..
— Ви дивіться, пудри... Коті...
— Може знайдете щось з теорії режисури...
— З техніки театру!..
Диригент Харківський цікавився:
— Добру сигару...
Артистка „Березіля“ Чистякова:
— Що б же вас попрохати?.. Ага!.. платівку для патефона...

Заслужений артист Моргулян:

— Пам'ятайте: 3-ю симфонію Бетховена!..

Я, в свою чергу, попросив театри: „Березіль“, Єврейський, Для дітсй, Оперовий, Червонозаводський, щоб вони дали мені фота своїх вистав, теж як гостинець... для закордонних газет і журналів.

І... „долг платежом красен“.

Я не всім привіз гостинця, а мені теж не всі театри (хоч директори й обіцяли) дали рекламний матеріал.

Правда, було й навпаки.

ЧАС ІДЕ... ВИЇДЖАЙТЕ ШВИДШЕ...

Це таке я чую від вас, тов. читачі.

Таке саме чув я й від адміністратора „Думки“.

Але що ти поробиш, коли французький консул у Москві зацікавився:

— Який, власне, голос у артиста Грудини?..

— Ну, що ти йому скажеш?

Довелося розповісти:

— В дитинстві ще... давно-давно колись... коло-ратурне сопрано. А коли співав у школі, церковно-приходський регент із собору винайшов дискант.

А в аматорській групі колись виводив:

„По синьому морю“... говорили, що тенором.

— Коли ж перейшов до трупи професійної—диригент доручав співати Возного.

— Самий справжній ліричний баритон!

Дехто з професорів співу гадав, що у мене цілком яскрава „октава“.

Городовенко ж визначив коротко:

— Бас.

Зрозуміло, що такий необмежений, у кільканадцять октав діяпозон мого виключного голосу, переконав, кінець-кінцем, французького повпреда, і я поїхав... як представник Товариства Культурного Зв'язку з закордоном.

Додавати тут про те, що „Думка“ і без мене співала добре, і що в моїй допомозі басам не було вже такої нагальної потреби—я вважаю, із притаманної мені скромности, зайвим.

Але відзначити той факт, що напередодні самого від'їзду французький уряд зацікавився місцем мого народження і всіма моїми предками, аж до третього коліна включно,—слід.

Точно за анкетю:

— Що робила ваша бабуня до революції? •

— І чи був у вас дідусь... а коли ні, то чому?..

Покінчивши кінець-кінцем з анкетами, візами, пашпортом, окрвійськоматом, жилкоопом, дружиною... всіма знайомими, знявшись з обл. ку і „харчового довольствія“, забравши гонорар по всіх редакціях, віддавши розпорядження своїм замам, зробивши кілька доповідів на останніх засіданнях і загзборах, попрощавшись зі всіма друзями і товаришами...

Попрохавши і пообіцявши:

— Не забувати і писати!..

Я зрештою, уже в самий останній час згадав, що а з самим Наркомом освіти, тов. Скрипником так і не побачився перед від'їздом.

І не чемно і не по-діловому...

— Раз-раз! В Наркомос!..

— Тов. Скрипник на засіданні в Раднаркомі.

Ну, що ж... Паняй в Раднарком!..

Пустили. Передали Миколі Олексійовичу. Кінчив Микола Олексійович доповідь. Вийшов.

— Ага!.. Ідете?.. Добре...

— Так і так, Миколо Олексійовичу, їду... Може скажете що, на прощання, якісь інструкції, як там, що?.. Вибачте, що турбую тут, усе якось піколи... Пашпорти, візи...

— Знаю, знаю... Що ж... Щасливо!.. Інструкцій?.. Хм... Закордон їдете? Вперше? Знаєте, я додержуюсь такої думки: щоб навчити людину плавати—треба взяти й кинути її у воду... Впливе—плаватиме...

— Ідьте здорові. Вітайте „Думку“.

І що ж ви думаєте?—поїхали!

Так таки, якісь собі Лохвицькі, Роменські, Ніженські, Лубенські сини погоничів та свинопасів стали гістями аж на Монпарнасі.

СЛОВОМ... ВИРУШИЛИ...

Хоч це й не так просто, а в тім...

Закордонні пашпорти одержано, французькі, німецькі, латвійські візи—є, квитки прямого сполучення Київ—Париж у теці в адміністратора. Вагон від Києва до прикордонної станції спеціального призначення—здобуто. Всі формальності пророблено... Репертуар заготовлено... Декілька сот долярів „на пропитание“ одержано...

Останні привітання від НКО заслухано. Вдруге, втретє і в десяте—„отечеське“, напутственне слово директора і мистецького керівника Н. Т. Городовенка. І... „Думка“ 7-го січня о 9-й ранку вирушила.

11 січня о 1-й годині опівдні маємо бути у Парижі. А 12-го вже перший виступ „Думки“ в одній з найкращих концертних заль Парижу, разом з Паризькою симфонічною оркестрою.

На прощання, звичайно, не обійшлося без сліз. Кидали ж бо думчане й „стару матір“...

„Той жінку покинув, а той сестру“...

А були и такі—як той „найменший“—„молоду дівчину“... І хоч не вперше вирушала „Думка“—XXV подорож відбувала. І хоч Баку, Тифліс не набагато ближче, а може й далі, ніж Париж.. Усе таки—„закордон“...

АЛЕ ПОСТРІВАЙТЕ З ЗАКОРДОНОМ.

Перша неув'язка.

Як це завжди буває, хоч воно й зовсім не обов'язково,—в кожній справі мусить бути—„неув'язка“. Трапилась вона, ота неув'язка і з „Думкою“, а винна в цьому ніхто інший, як станція „Орша“. І не стільки сама Орша, як оті дотепні голови, що сидять в управлінні Білоруських залізниць.

Три дні літали телеграми з Києва до Менська, Гомеля, Орші, Вітебську й назад і..., кінець-кінцем, маємо на руках телеграму, приблизно такого змісту: „Вагон с Украинской госкапеллой „Думка“ пропустить до Себежа“ (прикордонний пункт), і раптом... беруть „вагон с госкапеллой“, за який до того ж заплачено не абиякі гроші, беруть його, і, за розпорядженням тих самих дотепних голів, що ото сидять в управлінні Білоруських залізниць і які телеграфували: „Пропустіть до Себежа“... одчіплюють від швидкого потягу і... чіпляють до „коров'ячого составу“ (товарного)... Поки вияснявали справу з „начальством“, поки склалося акта, поки... Словом „Думка“ приїхала на Себеж не о 9-й год. 8 січня, як треба було б, а о 9-й год. 9-го січня. Таким чином, вже спізнилася на цілу добу. Потяги з Себежа бо ходять тільки раз на добу. Оце наша перша „неув'язка“, в наслідок чого...

ЗАМІСТЬ ПАРИЖА—СЕБЕЖ.

Але якщо, може хто гадає, що у нас була і друга— не бійтесь, не було. А в тім—побачимо далі.

Товариші з прикордонної варті, що робили „досмотр“ нашого провіянту, бо більш нічого з собою „Думка“ не везла, поставилися до нас дуже прихильно і, навіть, були такі ласкаві, що й самий „досмотр“ робили не в спеціальному приміщенні, а в вагоні, тим більш, що ми, в тому ж вагоні, як виявилось, можемо їхати до Зілуппе—прикордонного пункту Латвії.

Сидіти у снігом занесеному Себежі цілий день— нудно. А жити цілі роки одірваними від життя, від культурних центрів, столиць, оберігати кордон від усякого підозрілого елемента і спостерігати людей, які мчать взад-вперед, і нудно і трудно...

Не скористати з такої „щасливої“ нагоди, як зупинка хору в 60 чоловіка, що їде показувати свій хист та мистецтво аж закордон—було б звичайно, найменшою мірою, наївно.

— А може б ви нам заспівали?—це начальник.

— А чому б ні!—це Городовенко.

Раз... раз... Не встигли думчани з вагона вилізти, як уже на стіні вокзалу величезний плякат про концерт „Государственной Украинской Капеллы из Киева“.

Нема чого тут згадувати, що вбогі стіни низенького, тісного клубу ст. Себеж не бачили й не чули нічого подібного.

Авдиторія—робітники, селяни, службовці набили невеличку залю, сиділи й слухали, як зачаровані. І тільки в перервах можна було почути захоплені:

„Вот так поют!“

„Вот это да!“

„Ай да спасибо!“

А коли капеля закінчила свій програм, одяглася (за півгодини вирушати), за лаштунки продирається старенька вже вчителька місцевої школи і...

— Спойте пожалуєста, еще хоть одну песню.. Ребята из двух школ опоздали немного. А когда то они еще услышат вас!

Заспівали й для школярів. І вже не одну пісню, а пісень з п'ять. Слухали, звичайно, і діти, й дорослі. А коли скінчили—нова делегація:

— Нам бы еще „Інтернаціонал“ на українском языке услыхать хотелось во-от как!

Заспівали „Інтернаціонал“ і „Заповіт“ і, нарешті, рушили далі

В ЧУЖУ ЗЕМЛЮ.

Від Себежа щось з 20 кілометрів до Зілуппе. І не згледілись, як попали у чужу землю. Зник кудись провідник вагона, що їхав з нами аж із Києва. Не стало нашої варту у шоломах. З'явився новий провідник—латвієць. Пройшовся вагоном офіцер у золотих погонах. Вагонякось раптово принишк. Зник сміх. Припинилися жарти. Навіть хлопці, й ті засумували.

— Емігранти, в Америку?—На найчистішому руському діалекті поцікавився латвійський офіцер.

— Ні, до Франції, на гастролі—з бездоганними „Лохвицьким“ акцентом відповів хтось.

— А!.. артисти?.. і за хвилину:

— Приготовьте білети, гаспада!..

Ще за хвилину, й провідник собі:

— Аткройте ваши чемоданы, гаспада, для досмотра.

Досмотр був „божеський“, хоч гострий ніж досмотрщика зіпсував і не один чемодан.

Товариші з Себежа дали телеграму в Зілуппе і звідти нам так само дали окремого вагона, що в ньому ми гаразд і доїхали до Риги.

В Ризі, обмінявши десятків три-чотири долярів на „лати“ й „сантими“, змогли напитися кави і вирушили, вже в закордонному вагоні, просто на Берлін. Доро-

гою мали ще одну зміну „властей предержажих“: литовських урядовців, які теж чомусь вирішили, що ми емігранти.

Під Вержболовом, вже без жадного руського акценту, який ми чули як офіційну і, очевидно, державну мову в Латвії, і ми побачили й почули коректних, чемних німців.

Аж ось і Берлін.

Міняємо доляри на марки, переїздимо з „Фрідріх-штрассе-бангоф (вокзал) на Ангальтер-бангоф. (Старий вокзал), обідаємо, п'ємо знамените мюнхенське пиво і—їдемо до Парижу!

А п'ятий день у потязі, третій у закордонному вагоні, де можна тільки сидіти,—дається в знаки. Спізнення на цілу добу примушує хвилюватися не лише мистецького керівника, а й усю капелю. Як то його виступати перед такою аудиторією, як паризька, та ще в супроводі симфонічної оркестри?

Адже це не Себеж.

Проте—їхати треба, їдемо!..

А тут як навмисне, услід за нами від самого Себежу, ув'язалася наша, така рідна зима. Та така, що навіть потяг французький прибув до Парижу із запізненням аж на 45 хвилин. Щось там замерзло під вагонами, і на кожній зупинці робітники з форсунками лазили під вагони й розігрівали.

Замерзли у вагонах і ми.

ЗРАЗУ ПІСЛЯ ЗАКОРДОНУ.

Не можна сказати, щоб зразу після Зілуппе, попрощавшись із прикордонним Себежом, „заграниця“ впливала якось особливо хоч би і на новака, що вперше виїздить із непорушних нетрів—лісів, запашних, довгих-довгих ланів, хорошого, бадьористого морозу і м'якого, такого глибокого, такого теплого, як ніде, справжнього снігу...

Кидається у вічі аж занадта убогість Латвії й Литви—з їхніми псевдо-європейськими столицями—Рига, Ковно...

На довгих просторах шолудиво-порожніх ланів, коли й зустрінеш якесь село чи хутір, то таким бідно-нешасним виглядає воно, „без кола, без двора“, без усякої ознаки зелені й садів.

Не видно й прикмет фабричної промисловости—де-не-де лише замаєчить поодинокий димар заводу....

Дуже разючим контрастом видається Німеччина, якщо рівняти до цих двох республік.

Мимоволі згадуєш: яка то гнітюча сила була для цих народів—колишньої „Курляндії“, „Ліфляндії“—царат, з усім його величезним штатом губернаторів поліцеймайстрів, приставів тощо, і як не ведеться отим урядом сучасним „республіканським“, що, навіть, по 10 роках, ці країни не можуть ніяк до пам'яті дійти.

Заможня, огрядна, з давньою культурою так в царині хліборобства, як і з виключно розвиненою технікою в галузі легкої й важкої індустрії, Німеччина, кажу, справляє зовсім інше, зрозуміло, далеко ліпше вражіння. Справжньою „Європою“ тхне і від, трохи незграбного, присадкуватого старого Берліна...

АЖ ОСЬ І ПАРИЖ..

Якось, ніби й непомітно, проминаєш Страсбург і з методично розміреної, пунктуально-точної з кожним кроком і міліметром розрахованої Німеччини, потрапляєш до причепуреної, з численними садками „бульварами“ вздовж залізниці і каналами—Франції...

Зовсім інший край. Зовсім інші люди. Лагідність і привітність, весела жвавість особливо якось кидається у вічі після бутафорської бундючності і специфічної чопорності „під Європу“—де й досі „державною“ мовою є російська—Литви й Латвії.

Але найсильніше вражіння, звичайно, справляє на кожного, що прибуває вперше до „столиці світу“,—Париж...

Мистецька декоративність міста, сила пам'ятників, прекрасні оздоби будинків, площ і вулиць, зразу вводять кожного „чужака“ у виключну насиченість, художню атмосферу Парижу.

Але нам ніколи зараз розглядати всі ці „красоти“, 3-я бо година опівдні.

Нашвидку приймаємо привітання від „парижан“ і і своїх „земляків“, що густими шпалерами оточили нас. Це делегації від „Українських вістей“ у Парижі і від трудящих, організованих українців. Нашвидку фотографуємось, і за хвилину „Думка“, вже в зручних і швидких „таксі“, що миттю домчали нас до готелю. О 3¹/₂ год. ми, також нашвидку вмившись, вже „метром“ доїхали до Nouvelle salle Pleyel на репетицію. В цій же залі—величезному вмістилищі на 3000 чоловік,—з чудесною акустикою—о 9 год. веч. „Думка“ дала свій перший концерт.

Концерт відбувся в супроводі паризької великої (89 чол.) симфонічної оркестри, за диригуванням відомого швайцарського диригента Ансерме. Крім Ансерме диригував ще „Думкою“, на цьому ж концерті, руський композитор Глазунов, що саме перебував тоді в Парижі. Треба було бачити оркестру та диригента саме на цій пробі, щоб мати уявлення, що то за мистецька одиниця, що то за сила, що то за організація—„Думка“.

Природня річ, що оркестра, між іншим, субарендувала „Думку“ на цей концерт від нашого імпресарію, хвилювалася за успіх невідомої їй капелі. Хвилювався й диригент, виступати бо з такою відповідальною програмбою з однієї проби—річ не абиякого ризику.

Приховане хвилювання почувалося й у думчан.

А проте, не зважаючи, що „Думка“ з 9-ти год. 7 січня і аж до 3-х год. 12 січня не виходила з потягу, весь цей час не спала, не завжди їла гаряче тощо,

все ж, Кажу, не зважаючи на це, тільки капеля взяла перший акорд з „Весняного хору“ Гайдна, тільки дала своє знамените „pianissimo“, так і диригент, і вся оркестра не витримала. Гучні оплески були найщирішим виявом симпатії і задоволення з мистецького хисту „Думки“. Лід, що, можливо, був поміж хором та оркестрою,—розтанув. Враз встановився творчий контакт, і вся проба пройшла без жадного повторення. З боку слухаючи, можна було подумати, що „Думка“ всі свої 9 років тільки те й робила, що співала з симфонічною оркестрою.

Диригент Ансерме буквально „танув“ від насолоди.

Після кожного нумеру присутні на пробі деякі критики, музики і артисти вітали співаків оплесками.

Кінець-кінцем, о 6-ій год. вечора по спробі, „Думка“ змогла піти пообідати і, переодягнувшись, йти... знову—на головний уже—іспит. На суд тисячів людей з паризького бомонду, русько-української еміграції, прихильників і ворогів.

ПЕРШИЙ КОНЦЕРТ. АЛЛО—ХАРКІВ!

Дуже рідко знаменитій концертній залі Плейєля доводилося вмщати в своїх стінах таку різнобарвну аудиторію. Дуже рідко, певне, був у цій залі і такий піднесений настрій та таке напруження.

Сяк-так вислухала аудиторія перший номер самої оркестри. І, здається, зручні монументальні кріселка з оксамитом і золотом ходором ходили від нетерплячки.

Аж ось 2-й номер. Легко, бадьоро й упевнено вийшли думчани на кін. 3-х тисячний затовп завмер на хвилину, щоб потім вибухнути довгими й гучними оплесками.

Кожний номер програми виконувалося в „жахливій“ тиші... Заля скидалася на цирк під той момент, коли там десь нагорі, під височенною стелею, викону-

ється страшний карколомний трюк. Але, ледве завмирав останній акорд, як вибухав громохкий крик задоволення, і тисячі рук довго не припиняли гучних оплесків.

Французьке „Браво“ перемішувалося з українським „Слава“. А, по закінченні відділу, за лаштунки прийшли і Ансерме, і Глазунов, і в найтепліших словах виголосили свою подяку керівникові капелі Городовенкові за його виключну роботу. „Думці“ ж Ансерме сказав, що надзвичайно радий, що саме на його долю випало щастя диригувати таким прекрасним хором.

По закінченні II відділу, що в ньому „Думка“ мусіла була повторити „на біс“ Мусоргського, вся зала так само, як і диригент оркестри, улаштували хорові бучну овацію. Сотні привітань від прихильників, сотні міцних стискань рук протягом всього шляху від сцени й до вулиці були блискучим доказом не абиякої перемоги радянського мистецтва. Це був справжній трюмф „Думки“.

Скромний букет червоних квітів від СУГУФУ (спілка українських громадян у Франції) завершив цей перший концерт „Думки“ в Парижі.

З цього концерту ми категорично переконалися, що французи люблять мистецтво.

Другого ж дня вся преса, не виключаючи й „Последних новостей“ та „Возрождения“,—визнала високий мистецький рівень капелі, її виключну музичність, зорганізованість і багатство голосового матеріалу.

Радіо з Ейфеля передавав „Думку“ на найдовшій хвилі і, кажуть, чути було дуже гарно аж у Москві. Алло! А чи на Україні чули?

ДРУГИЙ КОНЦЕРТ.

Диспут на тему: „нан“ чи „товариш?“

Але перший концерт, то не був показ „Думки“ власне, як такої. То був іспит на письменність, на ви-

сокий хист мистецький, на виключну зорганізованість. Але там ще не було „Думки“ з її українською піснею, з її народними примітивами, з її найновішими творами. І тому, на другий концерт чекали ще з більшою нетерплячкою, аніж на перший.

Вже 14-го важко було дістати квитка, не зважаючи на те, що ціни були дуже високі, від 15 до 60 франків. Для порівняння, слід зазначити, що „Гранд-Опера“ має ціни від п'яти, навіть, франків.

9 год. вечора.

Сигнал. Команда Городовенка—і „Думка“ на кону. Знову—громи оплесків, знову—буря овацій... і прохання повторювати майже кожен номер.

Щоправда, треба відзначити—„Думка“ співала цей концерт з виключним піднесенням. Городовенко був в особливому „ударі“. Так, як виконали Лисенківську „Веснянку“,—думчани й самі кажуть, що рідко виконували. Зрозуміло, що цьому сприяло й загальне піднесення, і настрої, і відповідальність моменту і... виключна акустика залі.

Ах, що то за акустика! Найніжніше *pianissimo*, найменший відтінок, найтендитніший нюанс—лунали в цій залі, як ніде.

Ну, і успіх цього концерту був теж нечуваний. Тут вважають за не абиякий успіх, коли публіка в залі досидить до кінця. Коли концертант повторить будь-який номер на „біс“—то вже щось надзвичайне. А тут,—уявляєте собі?—з 16 номерів програми—7 повторювали.

Дійшло до того, що „Думка“ вже сходила з кону, і знов мусіла вертатися. Найбільший успіх припав на долю „Дударика“, „Щедрика“—Леонтовича „Колискової“—Вериківського, „Коляди“—Козицького, „Ніколетта“—Равеля (що, між іншим, був на цьому концерті) та „Чорноморця“—Демуцького.

Чемні французи вітали думчан після кожного номеру з природнім цій нації темпераментом: раз захопив-

вся високою мистецькою організацією, вони до кінця підтримували атмосферу „високого тиснення“, вони не припиняли гучних оплесків і гучних— „Браво“.

Не минулося як то водиться, і без „замовлень“.

І, звичайно ж, наші рідні землячки пробували внести момент особистих симпатій,—кожен замовляв на свій смак:

— „Заповіт!“—чутно з одного боку.

— „Ще не вмерла!“—розлягається в другому.

— „Зозулю!“—чутно чиєсь аполітичне бажання з третього.

Дуже цікавий діалог відбувся на закінченні програми поміж представниками двох „угруповань“.

— Слава товаришеві Городовенкові!—почувся звідкись згори оксамитовий бас.

— „Не товаришеві, а панові!“—подав репліку якийсь тенорок з партуру.

— „Це ваша справа“—відповів в октаву той же бас.

І знову гучні оплески. І знову овації.

ПЕРШИЙ „ПЕРЕХОД“!.. І ДРУГА „НЕУВ'ЯЗКА“.

Дальший шлях „Думки“ з Парижу лежав на Ліон. 15 січня ввечері, закінчивши концерт, „Думка“ перейшла на „військовий“ стан. Рано треба було вирушати, і тому всі розпорядження „головнокомандувача“ було передано „по куренях“—тобто по нумерах готелю. О 6-й годині вранці капеля, як один, вишикувалась цілим батальйоном вздовж бульвару Батіньоль.

Тут уже на нас чекав енергійний м-сьє Базіль (наш імпресарію), що, спритно маневруючи поміж Сціллою та Харібдою паризьких авто-трамів та таксі, які, не зважаючи на ранню годину, гасали, як навіджені,—довів нас до „метро“, звідки ми й доїхали... зовсім не так то й добре, до ліонського вокзалу. В Парижі, як відомо, є два найзручніші способи дістатися з одного кінця міста до другого. Перший—це таксі (коштує дорожче),

надземний спосіб сполучення, і „метро“ (дешевший)— підземне. Я не згадую тут про трами, бо це найнезручніший засіб—можна чекати годину, а потім пішки прийти раніш від нього. Є ще третій, звичайно, спосіб, цілком удосконалений і віками вивірений,—спосіб авто-піху, але цим вдосконаленим засобом тут чомусь користуються тільки завзяті спортсмени, коли сходять, або на вежу Ейфелеву, або на високі шпилі Notre-Dame de Paris, щоб поглянути на чарівні химери.

Словом за 40 хвилин до відходу нашого потягу ми були на станції Метро. Їхати до вокзалу нам треба було хвилин п'ятнадцять—двадцять. Беручи до уваги посадку шістдесяти душ, у нас, проте, часу ще не бракувало.

Аж ось минає дві хвилини—немає чергового вагона. Минає ще дві—і знову вагона нема.

Мосєє Базіль—до начальника. Начальник з усією ввічливістю, на яку тільки здатні французи, відповідає, що на шляху трапилася аварія з вагоном і тому на нашій лінії вагон спізнється на п'ятнадцять хвилин.

Тут би Базілеві вийти „нагору“, взяти таксі та й край.

Так, як же так? Годинник показує, що, навіть, коли ми спізнимось на 15 хвилин, то все ж у нас ще є хвилини 15-20 в запасі. А разом—200 франків економії!

Нехай буде й так.

Справді бо, хто ж може передбачати, що той самий вагон, котрий вже спізнився на 15 хв., вестиме й надалі таку політику...

Не передбачав цього й м-сьє Базіль. І був увесь час спокійний. Але, коли виявилось, що ми під'їхали до вокзалу саме в той час, в ту хвилину, коли потяг мав рушати, навіть Базіль втратив свою рівновагу.

Від парадних дверей до платформ з погягами—добрих півгодини. І от...

Французи, певно, ніколи не бачили такого видовиська: біжить наш імпресар'о, а за ним, чим дужче,

женуть думчани... Надзвичайно ефектне видовисько, забарвлене ще тим фактом, що як ми не гонилися за м-сьє Базілем, а потягу не наздогнали. Він рушив хвилина в хвилину, секунда в секунду у призначений йому час.

Частина наших речей з двома думчанами, що поїхали були на таксі, так і залишилися у вагоні без квитків, без мови і... без грошей. (Телеграми до обера потягу виручили бідолашних).

Другий потяг—експрес, що відходив за кілька хвилин, „підібрав“ нас, і ми несподівано проїхали до Ліону у м'яких вагонах. Це „удовольствие“ коштувало нашому імпресарію кругленьку суму: чотири тисячі франків.

Добра економія на таксі!

ЛІОН. ГОЛОДНА КУХНЯ, „ЩЕ НЕ ВМЕРЛА!“.. ХАЙ ЖИВЕ РАД. ВЛАДА!

До Ліону потяг прибув о шостій год. ввечері.

Поки розташувалися, пообідали,—час на концерт до великої залі консерваторії.

Між іншим, за обід. В Парижі за два-три дні якось усі умудрилися зазнайомитися з ідальнею торгпредства та ще з якоюсь руською ідальнею, і тому не звернули уваги на французьку кухню. А в Ліоні, як і скрізь по Франції, в кожному ресторані суп, суп... і суп... Та ще горох. Щоправда, після супу й гороху дають і м'ясо, але піди догадайся, що воно тут така мода—обід з чотирьох страв, та тільки ці страви менше за нашого обіду з 2-х страв.

А саме—на перше суп, на друге—горох, на третє—картопля, на четверте—м'ясо, шматок тоненького, худенького як п'ять сантиметрів, м'яса. Нарешті, на солодке вам подають сир голяндський. А встаєш із-за столу—голодний.

Хлопці категорично не визнавали французької кухні.

— Від такої їжі зразу на фальцет перейдеш!..

Ну, та нічого, перед концертом наїдатися не годиться.

Черговий концерт у Ліоні пройшов якнайкраще.

Тут так само, як і в Парижі, чимало українців. Є й „малороси“. Від перших „Думка“, за прикладом паризьких організацій Сугуфу, дістала червоні квіти, що були, поза всяким „етикетом“, подані прилюдно. На естраді диригентові подав їх не припараджений льокай у рукавичках, а таки справжній робітник. Від других, як воно й водиться, „Думка“ почула вимогу:

— „Ще не вмерла!“...

Численні „біс“ і виключний успіх не лише у руських слухачів, не згадуючи вже за українців, бо й у французів, головне „Колискової“, „Дударика“ й „Щедрика“, довів, що Україна дійсно не вмерла, а живе й пишно буяє... Тільки не та Україна, що про неї марять нікчемні недобитки петлюровсько-гетьманські.

Про це вони могли, правда, довідатись і того вечора, коли скінчився концерт, коли довгі шпалери вдячних слухачів, від дверей театру аж до самого траму, дякували думчан і пропонували своє авто, щоб довести до готелю.

Радісні вигуки:

— Слава полтавцям!

— Спасибі киянам!

І французьке:

— Tres bien!

„Ошівь харашо!“.. і вигуки:

— Хай живе „Думка“, Радвлада й пролетарське мистецтво.

Одразу ж після концерту довелося їхати до готелю, щоб, відпочивши, на ранок—у дальшу путь.

Тож виходить, що Ліону „як такого“, поза концертною залею й її вдячними слухачами-робітниками, „Думка“ не бачила. Знаємо тільки, як і ви всі, що в Ліоні багато мануфактурних фабрик, де працює не

Один десяток тисяч робітників, які виробляють дуже хороший „Ліонський оксамит, шовк та мережево...

Знаємо, що ці робітники, від того, що їм дуже „добре“ живеться...—дуже часто страйкують...

Але й про це ви знаєте...

МОНПЕЛЬЄ, ВОДЕВІЛЬ „ЗІ СПІВАМИ Й ТАНЦЯМИ“...

Донські козаки і „к'омільфотність“ французьких адміністраторів.

Про те, що у Франції виробляють шовк, ми, між іншим, довідалися не лише з тих блюзок, спідничок та панчішок, що так привабливо виглядають з вітрин і вікон численних крамниць. Це видно протягом всієї дороги від Парижу до Ліону, а далі й до Монпельє, куди ми зараз їдемо. Усі „лани“, по-нашому, тут не засіяно, як у нас житом чи пшеницею, не видно й проса чи ячменю. Скрізь і всюди ви зустрічаєте цілі ліси тутових дерев, що їх викохують для харчування черви. З коконів цієї черви, уже потім, і виробляють тут отой ніжний шовк, що так полюбляють жінки всього світу.

Крім тутових дерев викохують ще на півдні французи оливку та виноград. Звідси йде по всьому світу славна „прованська олія“ та знамените „шампанське“ і, взагалі, вино.

Звичайно, що й те, й друге кожний думчанин вважає за свій обов'язок спробувати.

До Монпельє ми прибули 17 січня надвечір, а концерт у великій залі міського театру було призначено на 18-те. Тож було чимало часу, щоб зазнайомитися з містом і подивитися на всілякі „дива“ його.

Старовинне, ще далеких часів римської імперії, місто, зараз славне тим, що в ньому є багато учбових закладів, де скупчено силу студентства, головним чином у медичній академії.

Чудовий парк з багатьма пам'ятниками і дуже гарно зробленим монументом Людовика XIV в убранні римського воїна на добрячому коні (бронза).

Величезні ставки з лебедями і довжелезний кам'яний старовинний водогін—дійсно виключна окраса міста. Але найбільшою окрасою Монпельє є море Середземне, що пишається в двох кроках від нього. Ось туди наш „шеф“ Городовенко, взявши на себе функції культикому, й повіз в „авті“ всю „Думку“.

Виключної краси, з прозорою водою, чистою й привабливою, воно скидається трохи на наше чорне.

— Але... в Одесі краще!..

— А до Криму так і нічого не дорівнюється!

Городовенко не був у Криму, а треба б маестрові підлікуватися, а тому й другого дня цікаві французи могли бачити, як відомий „шеф“ знаменитої капелі ходить берегом на пісочку, що його заливають запашні хвилі, й „удить“ крабів, ракушок, та... згадує за свій:

— Найкращий берег Дніпра!

Тепле підсоння, соняшні дні—все сприяло, щоб, знагоди якогось свята влаштований мером міста, „гала-концерт“ за участю „Думки“ пройшов блискуче.

Власне, слід сказати—закінчився. Бо початок його був трохи чудний.

Річ в тім, що з нагоди цього свята в театрі зібрався весь міський „бомонд“, весь „великий світ“, уся знать. Перед концертом „Думки“ у першому відділі виступали місцеві сили—ставили...

„Водевіль зі співами й танцями“.

А за кілька день до нашого виступу, в Монпельє гастролювала якась то „капеля Донських козаків“—що залишила по собі не зовсім приємні спогади.

Отож—„водевіль“, „донські козаки“... якась собі „українська Думка“... все це спливало в уяві французів, як щось ординарне. І лише з властивої французькому офіційному світові чемности, щоб не образи-

ти шановного мера, публіка залишилася на 2-й відділ... з настроєм, звичайно, невідповідним.

Але вже перший номер „Веснянки“ Лисенка примусив аудиторію насторожитися, хоч і ще й не виявила вона свого ставлення до нас.

А вже № 2-й—„Колискова“ Вериківського, всупереч усяким сподіванкам, не „приспав“, а так розбурхав слухачів, що пісню треба було повторити.

Вже після „Коліскової“ аудиторія переконалась, що перед нею зовсім не те, що усілякі „Козаки“... Равель (французькі пісні), Толстяков і Поліяшвілі (білоруські та грузинські)—все це приймалося з таким же піднесенням, як і „Черноморець“, „Дударик“, „Комарик“, „Щедрик“, та „колись була розкіш, воля“...

Успіх першого концерту був такий бучний, що наш адміністратор вирішив тут же таки, другого дня дати ще один концерт. Якраз саме наступний концерт у Бордо мав бути через день. Тож несподівано ми пробули в цьому затишному й люб'язному місті ще день.

Другий концерт відбувся в малій залі того ж таки міського театру. Як і перший, він пройшов з виключним успіхом художнім, але... з трохи меншим матеріальним. Дорогі місця партеру й лож не всі були повні, зате бальконі амфітеатр були повнісенькі, так само, як і гальорка. Всю її засіяли студентські кашкети—тут у театрах не обов'язково роздягатися, але давати „на чай“ (le roug boire...) за те, що вам покажуть відоме вам ваше місце,—обов'язково.

Експансивна молодь різних національностей, з винятковою завзятістю вітала кожен номер з програми, і „Думка“ з особливим задоволенням співала цей концерт.

Між іншим, цікава деталь.

Коли підчас першого концерту в Монпельє наш адміністратор вирішив дати й другий, він, природня річ, захотів анонсувати його перед залею: Знайшли місцевого службовця—адміністратора театру, й він, бі-

долаха, в мент знайшов фрака, білі рукавички і... побоявся вийти на кін, бо... де ж таки: в залі сидить „сам“ мер міста.

А сам „мер“, досить літня вже людина й поважна, як і кожний мер на вигляд, завзято вітав „Думку“, стукаючи своїм ціпком об підлогу так на першому концерті, як і на другому.

Проте, така „комільфотність“ театрального адміністратора підірвала трохи збір, бо афіші, що вийшли тільки в день концерту, звичайно не могли оповістити всього населення.

Хоч, між іншим, французи живуть, надзвичайно суворо дотримуючись свого бюджету, і коли в нього розписано за місяць 15 чи 20 франків на театр, а він їх вже витратив, тоді нехай там воскресне найзнаменитіша Сара Бернар, чи найпрекрасніша Рашель,—француз не піде її подивитися. Якщо він цього місяця вже витратив призначені на театр гроші, він мусить задовольнити й інші не менш важливі потреби: купити ковніра, краватку, рукавички тощо.

Проте, нехай собі французи, як хочать, а нам треба їхати далі.

БОРДО. „ЗЕМЛЯКИ“ ГРУЗИНИ. „ДУМКА“—СВІТОВА КАПЕЛЯ.

Запам'ятайте ім'я шефа...

Їдемо до Бордо. Бо саме тут, на батьківщині знаменитого „бордоського“ вина, у великому оперовому театрі, місцеве філярмонічне товариство уряджує 21 січня концерт „Думки“.

Слухатимуть фахівці—музики, артисти, професори...

Це вже щось інше, як студентство Монпельє..

Аж ось і Бордо.

За нього говорять нам іще на вокзалі величезні цистерни, такі, як от у нас перевозять нафту .. А тут—вино.

„Думка“ в театрі.

Повно світла, біноклів, лъорнетів, фраків, смокінгів, шовку й грезету.

Урочистий, яскраво-барвистий, надхнений і вакхичний водночас, Лисенко з „Веснянкою“. Спокійно упевнений, без жадного зайвого руху „шеф“ Городовенко. Перші акорди, перше ж „піяніссімо“ і... контакт.

— Єсть контакт!

Утворили його, між іншим, не Равель, Дебюссі— французькі композитори, що їх виконали у другому відділі програми, а саме— українська пісня— „Думка“.

Зразу ж, по закінченню 1-го відділу, за лаштунки до „шефа“ прийшли музики й професори, і в найтепліших виразах, з неприхованим захопленням передавали „Думці“ свій привіт і подяку за „найвищу насолоду“.

— „Думка“ носить назву світової капелі,—казали вони,—і то цілком заслужено. Ми багато чули всіляких найрізноманітніших світових капелі, але такого звучання, такої тонкості, передачі, такого багатства фарб, виключного нюансування й різнобарвності, такої організованості й дисципліни, як і виключної майстерності диригування,—ми не чули й не бачили в жадній світовій „капелі“.

Нема чого згадувати за виключний успіх французьких композиторів у виконанні „Думки“. Припали до смаку й пісні народів СРСР.

А грузинські пісні до того подобалися слухачам місцевої грузинської колонії, що вона відрядила свого „депутата“ з'ясувати:

— Скільки саме і з яких місцевостей в капелі грузин співаків?

— Земляки побачитися хочуть.

І як же здивувалися й розчарувалися бідолашні, „земляки“, коли довідалися, що в українській капелі співають самі українці.

— „Но вы же так прекрасно поете, что мы думали, будто у вас половина грузин“...

„И откуда ви знаете наши песни? Совсем как у нас в Грузии“...

Після „пісень народів“, після численних „бісів“, після грузинських та білоруських, „Думка“ змушена була теж на „біс“ проспівати ще й „Ніч“ Гуно.

Така різноманітна програма, таке багатство репертуару й таке цілком нове і, оригінальне й високохудожнє виконання найрізнохарактерніших творів українських, руських, німецьких, французьких й інших композиторів, справили на мистецько—музичні кола слухачів-бордосців надзвичайне вражіння.

На ранок уся преса відзначала високу якість хору, його виключну музичність і художність, і дякувала „шефові“, радячи своїм читачам „запам'ятати його ім'я—Н. Городовенко“.

Але про пресу іншим разом. Зараз на Біяриц..

БІЯРИЦ. У МЕНЕ „СЛАБО“ З ГЕОГРАФІЄЮ. „ВА
БАНК“ ЧИ „ДУМКА“.

Океан води і море вогню.

Дурничка ціна.

Велике курортне місто на самому березі Атлантичного океану—власне, трохи лівіш, чи то трохи правіш, але близько від нього... На Біскайській затоці... хоч і не в сезон. З дуже теплою, соняшною годиною, з кучерями виноградників, біля яких уже ходять селяни, так як у нас, приміром, у квітні, копаючи та угноюючи землю. Бурхливі хвилі, зелень, прозоре повітря,— все це одразу настроює на „мирний лад“ кожного, хто дістається цього „благодатного“ краю.

„Умиротворилися“ й думчани.

— Отут би з тиждень, то й загорів би, як у липні в Криму.

Цілий день і тут, як в Монпельє, майже всі „капеляни“ пробули на березі, дістаючи даремну „інгаляцію“ із справжнього моря-океану, із справжнього морського повітря.

Дехто навіть, аж занадто сміливо пустуючи з „прибоєм“, дістав тут же „морську ванну“, випробовуючи тривалість Київських соробокпівських лякірок.

А надвечір думчани побачили друге море—теж цілий океан вогню в розкішних залах з мармуру й золота місцевого казино побачили думчани й море шовків та цілі крамниці на грудях, крамниці золота, коштовних камінців, різних перлів та самоцвітів найфешенебельнішої публіки.

Зовсім „приступні“ ціни в буфеті цього казино, де звичайна курка коштує справжню дурничку—1500 франків (120 крб.).

Трошки хвилювало „маестра“ аж занадта безліч килимів, порт'єр та всіляких ширм—лише з акустичних міркувань. Але, коли перед самим виступом „Думки“, заграв ансамбль симфонічний (між іншим, очевидно, на ознаку пошани до нас,—„Ей ухнем“ Глазунова), і ці страхи розвіялися.

Впевнено, з виглядом переможців, хоч трохи, приховано, і хвилюючись, виходять на естраду, спеціально для того збудовану, шістдесят „капелян“.

Все завмерло. Так і здається, що на карту ва банк—поставлено колосальну суму...

З усіх кутків і закапелків, з усіх дверей, з буфету, ресторану, танцювальної залі, навіть із тієї залі, з тих „кабінок“, де справжні багаті „етранжери“ ставлять на зелене поле не абиякий шмат,—усе висипало до театральної залі, де відбувається концерт.

Нема чого тут згадувати, що всі ці американці, англійці, французи, еспанці, італійці голяндці, бельгійці й швайцарці, усі, хто тільки зачув перші акорди „Думки“, так і не покинули залі до кінця концерту.

АНГУЛЕМ. СПРОБА ПСИХОЛОГІЧНОЇ АНАЛІЗИ
СЛУХАЧА. ХОРОШИЙ ТОН І ЗВИЧКИ ФРАНЦУЗА.
„ДУМКА“ ПОРУШУЄ ТРАДИЦІЇ.

Захопила і цілком заповонила звичайних собі фермерів та ремісників скромнього, типово-провінційного Ангулему наша „Думка“.

Дуже інтересно споглядати, стежити за аудиторією різних кіл, різних рангів, різного віку, поглядів, політичних переконань, як вона, ця аудиторія, реагує, сприймає „Думку“.

Як правило, кожен француз обов'язково чимось мусить бути захоплений.

Все, на що він дивиться, все, що він слухає й споживає,—мусить бути надзвичайне, в „світовому масштабі“—найменше.

Прості, звичайні речі, закордоном „не йдуть“.

Все повинно бути екстраординарним. Хай йому, цьому екстраординарному,—сантим ціна, але коли про нього, чи про ню, написано в столичній пресі, коли про нього говорять сажени афіші й поставлено на нього найдорожчі ціни,—ага!—то значить є дійсно знамените, цікаве, мистецьке, витримане, яке хоч і не подобається, але яке треба з виглядом знавця—похвалювати.

Це стосується взагалі мистецтва. І театру зокрема.

Але... це ні в якій мірі не стосується „Думки“.

Правилом „хорошого тону“ в театрі вважається: стільки разів ляпнути у долоні й стільки ж разів гукнути.

„Браво“!

Скільки ляпне й гукне мій сусіда.

Це правило, як „правило“ систематично порушувалося витриманими щодо делікатного поводження французами... і на кожному кроці на концертах „Думки“.

Коли за першим, другим номером сусіда плече в долоні й оглядається на іншого сусіда, то вже за тре-

тім, четвертим, кожен плече довго й завзято, на свій власний ризик.

„Думка“ порушила традиційні підпори театральної публіки—французьких „буржуа“. Вони, ці буржуа забували часом, що їм, може, й „не личить“ так приймати Радянську капелю... Але треба їм віддати належне: вони були цілком щирі у виявленні своїх настроїв.

ДУМКИ ДИРИГЕНТІВ ПРО „ДУМКУ“ „ЖАЙВОРОНКИ Й СОЛОВ'І“...

Але що ви самі себе хвалите, ви скажіть нам, що про вас люди говорять?

Чую я незадоволені голоси читачів.

— Будь ласка!..

Вище я писав уже про ті прекрасні відзиви двох відомих диригентів: Ансерме і Глазунова, що з захопленням говорили про блискучі дані музичні і високий хист мистецький „Думки“ зразу ж після першого концерту.

Ансерме, крім того, умістив великого дописа в „Новій Україні“ (французьке видання), де він, м ж іншим, каже:

„...Я був цілком захоплений виступом „Думки“. Це першорядний хор. Як і в більшості слав'янських хорів, чоловічі голоси сильніше вражають нас, аніж голоси жіночі. Але це не значить, що ці останні не прекрасні. Чоловічі ж голоси настільки вищі за наших західних хорів, що вони без порівняння перевищують все те, що можна почути у нас“.

„Тільки Україна має таких басів, які досягають надзвичайних глибин“...

„Голоси „Думки“ наділені також виключними ресурсами і в царині тембрів, вони володіють не лише засобами нюансування різних голосів, як наші (що є пи-

танням чистої динаміки), але й офарбленням різних голосів. Вони використовують всі засоби терпкого й м'якого, гострого й ніжного, аж до цілковитої модифікації тембру“...

„... Крім їхніх високих природних даних і вокальної культури, я особливо оцінив зіспівність їхнього найудосконалішого хорового ансамблю, що зберігаючи при виконанні всю силу хору водночас дає капелі спроможність утворювати чарівну імпровізацію одного співака“...

„Звичайно, при передачі своєї національної музичної літератури вони стоять вище, але й виконання творів Брамса, Гайдна справді дивовижне. Зі свого боку я побажав би їм збільшити свій класичний репертуар, бо в нас у Франції нема хору здібного інтерпретувати так, як цей хор, будь-який величний твір Баха, або Гайдна“...

Це так говорить відомий швейцарський диригент—директор симфонічних концертів Парижу—Ансерме.

А ось, що сказав через „Українські Вісті“ в Парижі емігрант-композитор О. Кошиць.

„... Склад хору вражає своїм багатством і пишністю. Це—голоси, характером своїм цілком відмінні від закордонних; орудуючи колосальною експресивною силою й способом вокального виразу, що є чужий для імпотентних та інертних безбарвних голосів закордону, вони самі в собі вже мають підвалину успіху самої звучності вокальної матерії“...

„Загальний звук хору імпонує, повний, ситий і яскравий“...

„Дисципліна хору . абсолютно перфектна. Рухливість прекрасна“...

„Хор справляє приємне враження, і над усім чувається тверда рука диригентова, який знає, чого хоче, і свідомо працює в межах своєї художньої натури“...

Цей відзвів особливо показовий тим, що його дає

фахівець своєї справи—теж український диригент і, виходить, до деякої міри „конкурент“...

А втім, громадська мужність і мистецька гідність цього відомого художника, який свого часу зробив теж не мале „турне“ з українською піснею, примусила його в одвертому листі до „Думки“ сказати про свою роботу що:

„... Це була пісня жайворонків на провесні нового життя українського народу“.

І за гастролі „Думки“, яка справила на шановного „маестро“ сильне вражіння, він каже:

„... Через десять років наш нарід шле вже до західнього Світу своїх сл о в' і в, щоб проспівати пісню свого літа—пісню, вправлену і оздоблену модерними здобутками українського музичного мистецтва,—щоб іще раз нагадати про невмирущу, колись поневолену, і тепер вільну українську культуру“.

Професор і диригент Малько у своїй статті, вміщеній в „Берлінер Тагеблят“, говорячи за високі здібності „Думки“, такими словами закінчує свій відзив (цитую за білогвардійськими „Последними Новостями“):

„... Может показаться странным, что я говорю только о достоинствах „Думки“ и не нахожу в ней дефектов. Но это—явление действительно феноменальное, и было бы преступлением пропустить случай послушать этот экстраординарный хор“...

КРИТИКИ І РЕЦЕНЗЕНТИ.

Що ж таке—„Думка“?

Переказуючи слова майстрів-фахівців про „Думку“, слід, звичайно навести і кілька уривків фахової критики. Так, наприклад, відомий музичний критик Едуард Шнайдер в журналі „Monde Musical“. (Музичний світ), перелічуючи усі етапи пройдені „Думкою“ від першого дня її заснування, кінець-кінцем: говорить, що „Думка“:

„.. піднеслася до такого рівня перфекції (удосконалення), якого ми не бачили“...

Говорячи за великий, різноманітний репертуар капелі, Шнайдер каже:

„... Але що, на нашу думку, виявляє високу й чудову оригінальність „Думки“—це її репертуар народніх пісень і незрівняна інтерпретація, в яких вона їх подає“.

Схарактеризувавши українську пісню, її ґрунт і походження, рецензент відзначає:

„... І коли ця музика, породжена із землі, природи і здоров'я селянського, посідає сама в собі їх великі красоти, нема сумніву, що їх зачарування тільки збільшується через інтерпретацію „Думки“...

З таким же захопленням про виступ говорить „Ле крі де-Пепль“ в статті під назвою...

„Українська капеля „Думка“.

„Вперше, здається, нам в Парижу продемонстрували українське мистецтво“...

Відзначивши, що:

„... „Думка“ не має нічого спільного з „русько-білими“ хорами, що мають звичай двічі або тричі на рік співати в Парижі. Між ними та різниця, що відокремлює групу прекрасно витриманих професіоналів від аматорів, які співають випадково“.

„... І ще одне говорить на користь капелі Городо-венківської: тимчасом, як „козаки“ та їхні земляки шукають собі репертуар здебільшого в релігійній музиці (різні „Митрополичі хори, „Капелі донських козаків“ та всілякі недобитки „республіканських“ українських хорів, тепер голосно іменуючи себе „Вокальними ансамблями“—Д. Г.)—„Думка“ черпає своє надхнення в українському фолкльорі“.

Правобуржуазна „Ексельсіор“ з неменшим захопленням говорить про виконання, а, переказуючи репертуар „Думки“, відзначаючи українські пісні і майстрів її—українських композиторів, пише;

„... Але ми особливо були зворушені пошаною, яку капеля „Думка“ віддала двом французьким музикам: Дебюсі і Равелю, що мали цього вечора інтерпретацію справді несподівану і шанобливу“...

Навіть реакційна „Ле Галуа“ дає позитивну оцінку, звичайно спиняючись тільки на „техніці“ і „красі“ голосів.

Високу культуру й хист капелі відзначає „Парі Суар“.

„Під керуванням Н. Городовенка, його засновника, мішане хорове товариство українське „Думка“, засноване в Києві з 1920 року, саме в пору революції, дало філармонічному товариству один концерт з творів народнього характеру, які дали змогу оцінити її високі властивості“.

Перечисливши всі ці „властивості“, відзначивши, за прикладом інших мистецьких музичних критиків, високу незвичайну культуру й хист капелі, „Парі Суар“ з особливим задоволенням зауважує капелі:

„... І ми мусимо бути їй дуже вдячні, що вона до українських народніх пісень додала хори Дебюсі і Равеля, виконання яких було високо-задовільне.

„Газета де-Парі“ говорить:

„Симфонічна паризька оркестра дала нам змогу почути капелю „Думка“, або український державний хор. Це одне з найкращих співочих т-в, що є в світі“...

Відоме „Фігаро“, за всієї своєї стриманости до справ музичних, не могло не відзначити, що:

„У філармонічному т-ві відбувся вокальний ансамбль, відомий під іменем мішаної української капелі „Думка“. Ми були щасливі знайти в репертуарі капелі імена Дебюсі і Равеля. Українські співаки трактують цю музику з правдивим почуттям і нюансами“.

Поряд з французькою пресою, яка без жадних „сторонніх впливів“, виявляла свої думки про „Думку“, ми маємо такі ж щирі відгуки й американської газети.

Так „Чікаго Трибюн“ (паризьке видання), другого ж дня по концерті „Думки“ в Парижі, писала:

„Капеля „Думка“ знаменито доказала у вівторок увечері справдливість своєї слави: „одної з найбільших капелів світу“...

Н. Городовенко перетворив 60 голосів співаків у досконалий інструмент, на якому він грає віртуозно. Невичерпна динамічна могутність, безкінечна різноманітність барв, захоплива чутьова виразність і механічна досконалість—ось чотири прикмети, які дають капелі „Думка“ одне з перших місць серед подібних організацій у світі“.

Навіть Мілюковські „Последние Новости“, і ті не могли не віддати належного „Думці“.

Зразу ж після першого, спільно з симфонічною оркестрою, концерту „Думки“, „П. Н.“ написали:

„... Приїхавши з Києва в день концерту, хор майже без репетиції взяв участь в концерті з дуже серйозною програмою, і тим зразу показав себе достойним найсерйознішої уваги“.

Більше того: чорносотенне „Возрождение“, й те не могло не відмітити очевидного успіху „Думки“ й ч е м н о зазначило:

„Виступаючи з такою різноманітною програмою, капеля „Думка“ показала, крім прекрасних голосів, ще низку прикмет,—велику дисципліну, чистоту акорду, уміння перейматися стилем і гнучко коритися в одному й тому ж концерті двом різним диригентам“...

Але все наведене тут (навіть включаючи „Последние Новости“ і „Возрождение“), то є, так би мовити, відголоски „Великого світу“ критиків і фахівців самого Парижу. А „Думка“ виступала ще й поза Парижем. Провінційальна французька преса також прихильно оцінила виступи капелі „Думка“.

„ГОЛОСИ З ПРОВІНЦІЇ“.

Дякуємо, що нам першим...

„Франс Бордо“ писала: „Думка“ в 15-ти різних нумерах зустріла якнайзаконніший успіх.

Від першого твору вона виявляє велику ніжність виразу: „Веснянки“ Лисенка всі в контрастах нюансів; „Дударики“ Леонтовича, де звучні пляни, добре виліті, набували ефектів надзвичайного ніжного піяніссімо; „Коліскова“ Вериківського тонкого почуття, де дивувало сопрано сольо чистого й ніжного тембру. Всього цього ансамблю вистачало вже для того, щоб поставити цю хорову мішану фалангу поміж найкращих часу“...

„Зверх всього вона показала, в трьох творах Дебюсі, Равеля й Гуно, точність і чистоту, на яку вона здібна“...

А ось „Ві Борделез“ (теж Бордоська газета):

„Організаторам концерту пощастило запрохати до Бордо т-во слав'янських співців: „укр. капелю „Думка“, прекрасне вокальне угруповання яким диригує Нестор Городовенко. Ми не знаємо, як їм дякувати за таку щасливу ініціативу“.

„Думка“ дала прекрасну інтерпретацію народніх українських пісень, гармонізованих укр. композиторами, речей Дебюсі, Равеля, Гуно.

„Голоси красиві, сполучені в чудовому зв'язку, з надзвичайною тонкістю найрізноманітніших нюансів“...

„... Прийняту з піднесенням в Парижі „Думку“ вітали гарячими оплесками у великому театрі, де філармонічне товариство показало нам таку привабливу слухову насолоду, раніш ніж іншим провінціальним містам“... (Підкреслення моє Д. Г.).

„Пті Мерідіональ Монпельєн“, без жадних претенсій за те, що не вона перша почула „Думку“, констатує:

„Виконані нумери дозволили оцінити так незвичайну дисципліну виконавців, як водночас і красоту голосів жіночих і чоловічих.

„... Ця доскональність ансамблів, плавність звуків, багатство акордів, одержаних з незвичайною стриманістю жестів метром капелі, були насолодою для слухачів.

Перед таким успіхом, що вилився, в однодушній овації аудиторії, вирішено повторити концерт“...

Також без „претенсій“ з великим захопленням і замилюванням в українській пісні пише: „Газета Біярицька“ під такими заголовками: „велика муз. подія“.

„Славний Український хор капелі „Думка“.

„Думка“ чудово володіє мистецтвом словесного виразу і тону її спів віддає не тільки образ, але й епоху. „Думка“ передає дух часу, наближує аудиторію до початків народньої творчості: вона є незрівняна в переходах мелодії.

Укр. пісня, раз героїчна, то сумлива, раз втішна, набирає у виконанні „Думки“ єдиної сили артистичного образу.

„Думка“ захоплює слухача. Її вокальне мистецтво є гнучке, відтінююче, завжди тонке й скромне, це мистецтво домінує.

„Репертуар „Думки“ є дійсно артистичний, її база в глибині народньої творчості, яка набуває в капелі чудового полірування“.

З таким же захопленням про виступ „Думки“ пише й друга „Газета Біярицька“.

„...Це справді було велике діло організувати в такі тяжкі часи на Україні подібну трупу співаків, такого одноцільного ансамблю, і яких співаків! Вони всі дійсно чудові, і виконання їхньої програми, до речі багатой й дуже різнобарвної, є дивне...

З-поміж нумерів багатой програми нам особливо подобались селянські пісні, що прямо виходять із фолкльору: „Веснянки“ Лисенка, чудова „Колискова“ Вериківського. Також чудова оця „Нана Хвіло“, про яку я вже говорив, як і „Цінгала гогона“ Палашвілі.

Ми мали навіть Дебюсі, повного образів і шукань...

З Леонтовича нам проспівали ще одну побутову пісню „Мала мати одну дочку“, музика якої сягає до величності.

Слід також ще відзначити дуже цікаву „Різдвяну“ того ж Леонтовича і особливо, як дуже втішну, дитячу пісню — „Коляда“ Козицького.

Нестор Городовенко керує своїми співаками з блискучим майстерством.

Біленький при роялі являє собою чудового артиста“.

„Сюд Уест Республікен“ в Байоні у великій статті під заголовком:

„Знаменитий український хор капелі
„Думка“.

Між іншим писав: ... „Зібрання, дуже елегантне, слухало в казіні Бельвю знаменитих співаків української капелі „Думка“, що під керуванням Нестора Городовенка дали вечір українських пісень; звучність їхня причарувала слухачів своєю оригінальністю, нагадуючи, іноді пісні країни басків.

Ми захоплювалися ніжністю й ансамблем атак, низькими акомпаніментами, із закритими губами, чистою гострих звуків, прекрасною єдністю групи, так чудово акомпанованої на роялі Біленьким, шкодуючи лише, що не розуміли змісту слів пісень, з-поміж яких ми запам'ятаємо „Колискову“, „Ніколет“, „різдвяні пісні“, що особливо захоплюють“.

Я навів би ще багато рецензій та статтів, але брак місця й бажання охопити все в оцій невеликій книжці не дозволяє мені цього. Поки ж що—перейду до того, що про нас говорять.

ТАК СОБІ... ЛЮДЦІ.

Бо... картина була б, розуміється, неповна, коли б ми обійшли мовчанкою оцінку, з дозволу будь сказано, тих теж „критиків“ із „світової трибуни“—петлюрівського „Тризубу“ та львівського смітника — „Діла“.

Перший, у досить чималій таки статті—аж на три сторінки свого хирлявенького журнальчику, устами якогось „скромного“ „В. С-ки“ нудно розповів своїм „численним“ читачам, що:

„...Ще задовго до приїзду капелі в українських емігрантських колах не раз згадувалося про цю установу, що в тяжких окупаційних умовах постала на нашій батьківщині“...

Великі афіші розклеєні на вулицях міста, нагадали всім українцям про її скорий приїзд та про перший виступ на світовій мистецькій арені Парижу“.

І далі йде лірично-плаксивий вступ про те, що...

„Хоч ціни були й не на емігрантську кишеню, але земляки наші поспішали заpastися бодай найдешевшими квитками, потішаючися надією почути й побачити земляків (наше підкреслення Д. Г.) з далекої, в піснях оспіваної, і в мрях омріяної, давно не виданої нашої України“...

Звичайно „земляків“ зі своєї України петлюрівці в радянській українській капелі не побачили й не почули... А через те страшенно образилися і, причепившись до прикрої помилки в одному з оголошень, де „Думку“ було чомусь названо „Руським хором української капелі „Думка“ і де вони видряпали таку назву!—почали запевняти, що „Думка“ так і не спростує цієї нісенітници. Як же, хіба можуть:

„...на смерть залякані та тероризовані люди спромогтися на такий, в більшовицьких умовах, вчинок. Це ж була б демонстрація українського „шовінізму“, або „розжиганіє національних страстей“, за що не одному з них довелось б тяжко покутувати, повернувшись до совітської України“...

„...Чи ж можна після цього дивуватися німій мовчанці цих живих жертв більшовицького лихоліття, яким чекісти порозстрілювали душі, помилувавши їхнє тіло“...

— Чули? Читали?.. І це все, ця високо мистецька

музичного ерудита критика, на виступ хорової капелі, склалася через якусь там друкарську, чи коректорську помилку (не в афіші... не в тексті програми, де було надруковано всю історію „Думки“), хоч помилку цю „розстріляні більшовиками душі“... не побоялися виправити...

Бо ще 21 січня в „Українських Вістях“ паризьких з'явилось повідомлення, що:

„...Диригент „Думки“ Городовенко—(не розстріляний, як і всі думчани, при повороті. Д. Г.) справедливо обурений таким трактуванням хору (навіть і десь в оголошенні. Д. Г.) інтерв'ював перед театральним бюро „Цербазон“. Як нас повідомляють, ця агенція примушена була подати комунікат до часописів з поясненням, що капеля є українська, а не руська“...

Кажемо, що це було вміщено 21 січня. Комунікат до газет було подано за тиждень до виходу газет у світ (в тому числі й „Тризубу“) і одначе... „Тризуб“, який вийшов у світ 22 січня так і залишив жовчне скавучання свого рецензента на цю далеко не музичну тему.

Як це цілком природньо, представник ідеології „позакласовости“ мистецтва у своїй патяканині торкався більше „чистої політики, ніж „чистого мистецтва“.

Проте... Яких чистих речей не торкався В. С.-кий, вони одразу ставали такими брудними із таким специфічним „запахом“, що до них і підходити було гидко...

Так, напр., говорячи за репертуар „Думки“ саме за її другий відділ, де були грузинські, білоруські й руські пісні, В. С.-кий повчальним тоном метра щодо російських пісень заявляє:

„... В кожному разі не випадало українській державній капелі, виступаючи перед чужим світом, репрезентувати пісню одвічного ворога України, який доне-

давна твердив: „небило, нет і бить не может“ і забороняв співати ті ж українські пісні...”

Бідоласі до того „отшибло“ пам'ять, що він навіть забув, що всі ті, що „твердили“, сидять поруч нього, там же таки в Парижі й живляться лушпинням з однієї ж хазяйської помийниці і, що ні на Україні, ні в Росії їх уже давним давно „нет і... і не буде“.

А втім, слід констатувати, що витримати „тон“ критикові з „Тризубу“ не пощастило до кінця. Коли треба було врешті сказати щось і за „Думку“, за цю саму „Думку“, що в тяжких окупаційних умовах постала! на нашій батьківщині ...„критик“ мусив признатися, що:

„...Капелья виявила надзвичайну елястичність взагалі, а особливо в нюансах динамічного характеру. Її одна з найкраще виконаних речей—„Дударик“ Леонтовича, була чимось чарівним, що трудно може передати бідне для цього людське слово“...

„Другою українською піснею, що її виконано з надзвичайним хистом, не пошкодивши ані трохи її ультра-народнього характеру, була „Коляда“ Козицького. Що то за чудова гра ритму, звичайно, так трудно для виконання взагалі, а зокрема „капелі“. Яка ідеальна дикція та яка глибоко народня інтерпретація самого змісту пісні“...

І так далі і т. ін. Увесь час в рецензії чергується оце знамените: „Лібо в морду давать, лібо в ручку целовать“...

Не вподобався „Тризубу“ й одяг думчан.

„...Той, хто сподівався побачити наше чудове народне вбрання, що ним колись хор Кошиця доповнював представлений нам музичний образ України, глибоко розчарувався“...

Справді бо, широких шаровар „Думка“ спеціально для „Тризуба“ в Парижі... так і не одягла...

Через те...

„...Українська совітська капеля—це живий символ сучасної батьківщини нашої, символ українізованої, але не розмосковленої і невизволеної з чужого ярма України“...

Отак закінчує свою „панахиду“ „Тризуб“. Не менш „похоронно“, але ще більш „не понятно“ говорить французький дописувач Львівського „Діла“.

Героїчно „сконстатувавши“, що „Думка“ не мала успіху ані у публіки французької, ані у преси,— „Діло“ так само, як і „Тризуб“ обурюється на „Думку“ за її репертуар, що складався з якихось „співаних кусників“...

„...Щодо останнього (тобто репертуару Д. Г.), то, не вагаючись висловити кілька уваг цілковитого й абсолютного профана, які може будуть видаватися єретичними керманичам „Думки“ та й нашим Львівським, Київським, чи Харківським меломанам“...

Що ж то за „увага“ цього щирого сина помийниці?

Не треба було, посамперед „Думці“ співати, ані Дебюсі, ані Равеля...—бо:

„...Цікавити тутешню музичну публіку й критику могло єдине тільки щось особливо українське“...

Це „особливо українське“ на думку шановного „критика“ „Діла“.

„...Ой зійшлися всі бурлаки...“ (!).

„Зелена рута“... і цьому подібні пісні“...

Отака і „цьому подібна“... єрунда (а „Ділові“ вона здається „перлами“) розкидана на досить великій кількості рядків вельми таки „неудобочитабельного“ стилю цього „критика“, справді профана, як він сам себе величає.

НА БОЧКУ МЕДУ—ЛОЖКА ДЬОГТЮ.

Не менш цікавий „перл“ довелось нам вчитати і в одному з руських журналів—„Театр и Жизнь“, який щойно почав виходити в Парижі.

В № 3 цього журналу було вміщено досить інтересну і навіть вельми прихильну рецензію про „Концерт Украинской хоровой капеллы в Париже“, устраиваемый парижской филармонией“...

Все це, розуміється, з „ятями“, твердими знаками і т. ін. атрибутами „справжнього руського язика“ і... із справжнім „руським“ духом...

Так, сконстатувавши, що...

„...Первый концерт украинской хоровой капеллы „Думка“, приехавшей из Киева в составе 60 человек, прошел в Париже с огромным успехом“...

„...Исполнение знаменитой капеллой „Думка“ Гайдна поразило Парижскую публику, избалованную хорошими ансамблями, не только выступающими в Париже, но концертировавшими здесь знаменитыми хорами: Германии, Австрии, Бельгии, Голландии и других стран, где искусство хорового пения имеет вековую традицию и особенно патронруется католической церковью“...

Порівнявши „Думку“ з кращими „Императорскими хорами в Петербурге“ и „Синодальными хорами в Москве“,—рецензент „Театра и Жизни“ не знайшов нічого кращого, як відзначити, що...

„...Публика восторженно встретила хор „Думка“ и ее „громоподобные басы, вскормленные на малороссийском сале (через ять) и галушках,—произвели фурор своими inferнальными октавами“... (Підкресл. наше Д. Г.).

„.. В заключение Нестору Гордовенко, как изумительному руководителю хора, была устроена шумная орация“...

Не знаю, чи була кимсь „устроена орація“ критикові з „Театру и Жизни“ і наскільки вона, ця орація була „шумная“, а що думчани то таки голосно попоміялися з цієї високого „штилю“ писанини...

Всього якихось два-три рядки, а дивись: куди поділися 12 років великої революції...

Так ніби взяли та й воскресли всі ті Суворини, Шульгіни, Мещерякови, що для них уся культура багатомільйонного народу й світові досягнення Радянської капелі—то все, очевидно, тільки тому, що є—таке смачне для них, „малоросійське сало“...

Що ж ви все про „Думку“ та про „Думку“ а коли ж про Париж?—чую я нетерпляче й цілком доречно запитання.

Будь ласка, давайте й про Париж!

Але знову таки... без „Думки“ ніяк не можна.

Не можна тому, що наступний розділ так і зватиметься.

ЩО „ДУМКА“ БАЧИЛА ЙЩО ЧУЛА?

Ще в Києві, готуючись до виїзду за кордон, кожний думчанин міркував над тим, що він їде не тільки „себе показати“, а й „людей повидати“...

А в Парижі та й узагалі за кордоном є на що поглянути.

Кожний думчанин, кожна думчанка, хто з Києва, а хто одразу по приїзді в Париж розробили собі певний плян: куди й коли піти, що де оглянуть, кого послухати.

Тут, звичайно, були: і „Ейфельова Вежа“ і „могила невідомого салдата“, Лувр і Пантеон, Стіна комунарів і все кладовище Пер-Лашезу, Площа Бастилії й Пляц Конкорд“, „Собор Паризької Богоматері“ й театри, Опера, Комеді Франсез, Мулен Руж.

Дехто не забув занотувати й „Галері Ляфайет“ і „Бомарше“ і інші магазини мод, щоб придбати собі в Парижі не тільки для „душі“, а й для тіла... Але, як пересвідчилися згодом, саме в Парижі хоч усе й дешево, порівняльно, як на французьку валюту, зате ж і не досить добротне.

Купувати треба в Німеччині—крім пудри і перфунів. А тепер, послухаймо, й подивімось Париж.

Першу візиту ми, самі співаки, вирішили віддати музично-співочій установі, про яку ми так багато чули, яка приваблює до себе не одного театрала.

Деж так пак: другою в світі вважається після знаменитої Міланської опери—Паризька „Гранд Опера“. Отож мова про неї...

ГРАНД-ОПЕРА.

Золотоноша в Парижі, чи Париж у Золотоноші.

Пішли, послушали і... надивилися.

Обминаю тут прикрий факт непорозуміння на ґрунті „туалетних неув'язок“... В „Гранд-Опері“, виявилось впускають лише в смокінгах та у фраках... і лише в неділю дозволяється заходити до цього „святинища“ (яке охороняється півсотнею показних дядюшок в опереткових убраннях — т. зв. „королівської варті“ і звичайним „шарвеню“).

Але знову ж таки свобідних республіканців, що хотіли б порушити стиль одягу, навіть у неділю, впускають лише... „на-гора“... Партер, або як його тут звать—„оркестра“, лише для „обраних“...

Всілякими правдами й неправдами, але ми дісталися й до „оркестри“ (були й на горі).

Вражіння?

Чудне воно оце вражіння від цієї „опери“. В центрі „столиці світу“, в країні виключного руху, досить розвиненої техніки, головно в галузі так званої легкої індустрії, з досить розвиненим автобудівництвом (найбільші фірми „Рено“, Сітроен“ тощо),— в столиці Франції, яка за всяку ціну намагається створити вра-

жіння дійсного багатства й пишноти, що приховує „лахміття“ своїх трущоб перед багатими чужоземцями показними розкошами садів і бульварів, виставками й музеями—зустріти такий собі театр, що технікою своїх постанов, мистецтвом режисера й художника, прийомами акторської гри нагадує нашу Золотоношу,— та й то не теперешню, коли по цих Золотоношах їздять три пересувних опери з прекрасним оформленням Петрицького, а стару дореволюційну Золотоношу.

Зо всіма атрибутами нашого провінційного театру від прорізних, мальованих на полотні й дикті декорацій „приставних“ кущиків, горбочків, річок і струмочків...

З традиційними виходами—„праворуч“, „ліворуч“ і з обов'язковою арією нехай і „посредственности“, але обов'язково на авансцені...

Коли ще сюди додати й сухі, анемічні хори,—згодьтеся, що „Гранд-Опера“ не могла на нас справити вигідного вражіння.

— Дійсно: „провінція“... а не Париж, одноголосно ухвалили думчани.

— У нас такої опери не то що до Москви, Харкова, Києва чи Одеси, а й до Золотоноші не пустили б.

Після такого „конфузу“ в „Гранд-Опера“, вирішили піти й послухати:

ОПЕРА КОМІК.

Саме для нас ставили „М-м Бутерфляй“. Тут в протилежність „Гранд-Опера“—усі артисти, з голосами, і артисти ці, мало того, що чудесно співають, ще й прекрасно грають.

„Опера Комік“—це те, що ми звикли розуміти під назвою „Музична драма“.

Без жадної зайвини, без нагромодження ефектів з простими, все з тими ж традиційними павільйонами;

розсувними „під Китай“ дверима з морем і будівлями на традиційному ж затильникові; з прорізними й просто деревами, із справжнім листом, що осипається; з бережками, містком і пагорками—декорацією, і з чудесною, не дуже великою—лише на 50 чоловік, оркестрою—ось яка Опера Комік!

Виключних, так вокальних, як і артистичних здібностей,—артистка Маргаріта Соєр, без натуги, з чуттям і смаком, проводить свою роль Бутерфляй, а арію із служницею в II акті на вимоги публіки навіть бісувала. Із смаком в міру художности провела вона і сцену самогубства. Цілком пристойним партнером Соєр був і артист Жирара, що співав Пінкертона.

І особливо хороший, як артист, з непоганим баритоном Тубіана—Шарпле З.

Сцена з листом — верх майстерства для оперового артиста.

Словом, „Опера Комік“—залишила у нас найкращі вражіння так з боку музичного, вокального, як і артистичного щодо виконання.

Таке ж саме вражіння справляє вона й на глядача, що в сцені прощання Бутерфляй з дитиною буквально ридма плаче.

І то не в силу сентиментальности свого характеру, а таки від справді мистецького виконання.

Дехто з думчан теж не витримав і „просльозився“. Одне тільки зле—великі антракти. Необхідна данина традиції всіх француз. театрів—рекламі. В Опера Комік вона подається через прожектор на екрані, що його приладнано на завісі.

СПРАВЖНЄ „МИСТЕЦЬКЕ“ ЖИТТЯ ФРАНЦІЇ.

(По Рев'ю Парижу).

Довелось нам бути й на знаменитих Паризьких Рев'ю. Бачили розкішно-пишні постанови „Казіно де-Парі“, „Фолі Бержер“, „Мулен-Руж“... Ось де справжній „про-

дукт“ свого часу, ось де витвір мистецької уяви, що повною мірою потрапляє смакам і потребам свого „Соціального замовця“, що всю свою спритність, енергію, вигадливість і найостанніші вдосконалення з театехніки (електротехніка, механіка, кінооптика) кидає на обслуговування безглуздої мішанини, що голосно зветься театральною постановою, а насправді суттю своєю нічого спільного з театром не має.

Вся „сіль“ постанов розрахована на приголомшування провінціяла—чи то француза, чи звичайного „étranger“.

Це приголомшування полягає насамперед у багатстві й пишності вборів. Далі йде „грандіозність“ і „масовість“.

Багатство і пишність „уборів“ дотепними художниками й кравцями переходить всіляку межу вигадливості.

„Грандіозність“ і „масовість“ полягає в тому, що на сцену виходить спочатку десятків з півтора жінок, які, зробивши одне-два „антраша“, одходять на бік, а за ними вже виходить десятків два-три таких же жінок, за ними ще три десятки. Далі висипає півсотні, і так до того, аж поки вся така чимала сцена не зарясніє живим „пишним“ квітником голих жіночих тіл. Протягом всієї досить довгенької програми, що триває до 4 годин, з одним на 10 хв. антрактом, перед глядачами проходить до 30-40 епізодів. Кожного разу нове групування, нова, часом навіть оригінальна, поява в нових вбраннях, але кожного разу вся ця навала людського м'яса танцює обов'язково один і той же танок, де головним № 6—піднімання перемінно ноги на рівень свого носа.

З усіх епізодів, які, звичайно, ні в який спосіб поміж себе неув'язані, ані тематично, ані змістом, нам сподобалося три. І найсвіжіший задумом, дотепний виконанням—це кошик із гвоздиками. На кону величезний кошик. Коли відкривають покривку—в ньому повно гвоздик, які починають рухатися. Виявляється, що це 25—30 жінок, які танцюють свій черговий нумер...

Другий епізод—сцена пантомімічна такого змісту: „Вона“, якась всевладна королева. Він—її підданець, вельможа і... улюбленець. Прийом якихось гостей. Серед гостей—„суперниця“ танцюристка.

Улюбленець-вельможа захоплюється танком цієї суперниці і за те королева примушує вельможу випити кубок вина з отрутою...

В цьому місці є ефектний момент появи з півсотні ченців з усіх дверей палацу, де відбувається ця подія, що не дають утікти вельможі і що примушують його таки випити вино з отрутою.

В той саме час, коли вельможа випиває свій трунок і конає в передсмертній агонії, — йому ввижається, в досить оригінальному танку та, що через неї він загинув.

Цей епізод технічно зроблений не зле і тому, що тут не бере участі масовий балет зі своїми однамітними стрибками, а лише танцює—досить пристойно—одна солістка, справляє він гарне враження.

Нарешті III епізод, цікавий власне одним—досить грубим і дешевим, але ефектним номером, суто-технічного характеру.

На кону млин (водяний), видно загати, шлюзи, мости й т. ін.

Робітники, що працюють на млині — звичайно грубі, мугирі й п'яниці. Серед них є одна жінка. Всі вони „хочуть“. Її. Іде довга й нудна сцена змагання: хто має право любити цю жінку. В наслідок—скандал: хтось мстить тим, що псує щось у шлюзовім механізмі, і вода, сама справжня, тисячами відер, з величезним напором впродовж 6-8 хвилин ллється на сцену і... нікого не заливає...

Решта номерів—одномітні, нудні, як дві краплини води схожі один на одний. Тільки вбрання різне.

Поміж епізодами, час від часу подається суто-естрадний номер. Оповідач, співачка, або якась сценка, на взірць театру мініатюр і—знову балет, балет і балет без кінця.

Все це хоч і в супроводі досить численної оркестри, але одноманітної, настирливо-нудної музики зовсім не творить в залі „веселого“ настрою.

Рятують становище зовсім голі жінки, що від часу до часу з'являються поміж епізодами й демонструють в танкові, звичайно, „красу“ свого тіла.

Але такі справді красивих жінок дуже мало. А чоловіки, яких, доречі, зовсім небагато в цьому жіночому „едемі“, виглядають дуже вбого, нагадуючи собою, всіма своїми рухами, кривлянням, вихилясами і з дозволу будь сказано,—„танком“ якихось вихованців лупанару.

Тріскотня джаз-банду, несамовиті викрики музик у фойє в антракті, до початку й наприкінці, вдягнені глядачі, що увесь час смалять цигарки, казенні оплески поодиноких капельдинерів і вигуки їх же з вихвалюванням свого краму — програми, усе це створює таку атмосферу „художньої розваги“, од якої не знаєш, куди дітися.

А в тім таке собі рев'ю, що на поставу його витрачається сотні тисяч франків, іде щодня виродовж цілого сезону. Знаходиться бо невибагливий покупець-споживач цього „краму“.

КОМЕДІ ФРАНСЕЗ.

Старо-французька, проста й „шляхетна“ школа гри. Нутрянний актор, справжнього, а не ложного патосу.

Трошки скутий у рухові, але виключно блискучий у слові. Бездоганна дикція, чистота слова як і манера подачі його, одразу виявляють хороших акторів. Скромність, хоч і багата різноманітність одягу, „елегантність“ хорошого тону, а не еротизм в покрої жіночих суконь, відсутність будь-яких дешевих ефектів, — ось головні ознаки справді клясичної гри „Комеді Франсез“.

Зовнішнє оформлення нагадує нам МХТ.

Витримане в душі художнього реалізму, з традицій-

ними, правда, павільйонами, задниками й іншими аксесуарами, властивими цьому стилеві саме і в цій поставі. Театр концентрує всю силу уваги глядача на грі актора.

Актор драми з „Комеді Франсез“ однаково сильний так в монологі, діялозі, як і арієтці та танкові, що дуже до речі вкраплені в п'єсу. Після цяцькового „блиску“ показної розкоші, одверто показної розбещености й цілковитого несмаку веселих рев'ю,—„Комеді Франсез“ робить надзвичайно приємне вражіння.

Оригінальний спосіб сприймання гри того чи іншого актора публікою.

В самому, найпатетичнішому місці, після неймовірного, найвищого напрудження актора, коли аж стрях бере за його голосові зв'язки, публіка, як в опері, після популярної арії, несамовито плеще в долоні, актор вклоняється і як ні в чому не було продовжує далі.

Надзвичайно сильне вражіння залишає своєю грою, типично „клясична“ актриса Маделена Рош в п'єсі „Стара людина“.

Цікава деталь: французи такі ввічливі до жінок, чомусь однак програмки друкують за старовинною традицією: спочатку йде перелік m-rs, а вже потім— m-mes.

І далі, спочатку друкуються прізвище актора, а вже потім, кого він грає, а не навпаки, як то в нас.

У вестибюлі розкішні скульптури Корнеля, Расіна, Мольєра, Рашель, Ж. Занд... Коли вже у нас по фойє наших держ. театрів ми побачимо не самі портрети корифеїв театру та й то випадково у фотографії зроблені, а такі гідні увічнення слави, і відомих митців і політичних діячів—зразки образотворчого майстерства!!

„ВОЛЬПОНЕ“ В ТЕАТРИ „АТЕЛЬЄ“.

Цього вечора ми рішили присвятити молодому театрові Франції, що порвав із старими традиціями державних театрів і, добором свого репертуару, прийомами

гри, всією атмосферою свого дійсно мистецького колективу, нагадує нам „Весну“ нашого театру.

Прекрасна п'еса. Надзвичайно влучно схарактеризовані типи, досить гостра, в'їдливо-зла сатира на сребролюбців, серед яких усе гранди, кардинали і взагалі буржуа.

Сотий спектакль довів прекрасну зіграність акторів, їхню цілковиту „модерність“, стремління одійти од штампів „маститих“ театрів.

Звичайно, це ще не Березиль... Це не Меєрхольд, не Таїров...

Нема стилю вистави, нема одности пляну режисерського, чувається часом різнобій у окремих акторів, є часом зриви, як, напр., у прекрасного загалом актора Серова (Seroff) од комедійности, де він бездоганий, до шаржу, який йому зовсім непотрібний.

Не погане декоративне оформлення, але знов та двоїстість: найсправжнісінький павільйон і „майже конструкція“. Досить барвисті костюми єдині, що витримані в стилі епохи—„Венеція“, часів Ренесансу.

Звичайно, всі ті огріхи, що ми їх помітили, аж ніяк не зменшують великої ваги й цінности цього нового театру і саме цієї вистави, де тональний бік переважає над ритмічним малюнком (дуже багато „старих“, „психологічних“ рухів, недосконалі мізансцени), але який—театр—є безумовно одним з найкращих, що ми бачили з драматичних в Парижі.

Той живий огонь, той свіжий подув, той ентузіазм, що ним горять усі актори, композитор, художник, режисер, він же й чудовий виконавець головної дуже важкої ролі—М-р Дюлен, він же й організатор цього театру,—запалює „численних глядачів, що вщерть набивають цей невеличкий „інтимний“ театр і нагадує нам перші кроки наших піонерів од нового революційного театру—Молодотеатрівців з їхнім талановитим керівником Курбасом.

„Вольпоне“ в театрі „Ателье“ незабутнє театрально-

мистецьке свято, що його нам довелося побачити в Парижі. Справжня мистецька „оаза“ серед Мюзик-Хольної похабщини й традиційної академічної пустелі великих і малих „теаустанов“ Парижу.

ВЕРСАЛЬ, СЕН-ЖЕРМЕН. МІСЦЯ ДУЖЕ „МИРНІ“, ЧИМ І ЗНАМЕНІТІ.

А зараз, наприклад, усі під чарівним вражінням надзвичайних, чудових красот Версаля й Сен-Жермена. Прекрасна на протязі 40 кілометрів дорога Бульонським лісом. Затишні береги Сени. Тихе, в порівнянні з галасливим та метушливим Парижем, сновигання авто в самому Версалі,—все це награв „миротворну“ прелюдію до величного, розкішного, повного всяких історичних подій та катаклізмів версальського палацу.

Величезна кам'яниця з силою різних пам'ятників оточена колосальним парком, у якому розкидано десятки водозграїв. Із смаком розташовані дерева довжелезними алеями утворюють дивовижну перспективу. Монументальні мармурові сходи, знамениті тим, що ними увірвався у палац революційний нарід, ведуть у десятки ж монументальних заль (теж полицьованих різнокольоровим мармуром). Скульптура й живопис, мармур і бронза, срібло й золото... і незабутні гобелени!.. Ах, ці гобелени!.. Що може бути майстернішого від цього незрівняного майстерства, я вже й сказати не можу. Найтонші відтінки виразу обличчя, в багатьох фігур—динаміка й рух, справжній живий рух у величезних групах. Все багатство тогочасних тканин, виключної добротности матеріал, який не втратив жадної ниточки. Ніде незлиняла жадна цяточка, а минули ж віки з того часу, коли їх виткано... Все це примушує годинами стояти перед цими шедеврами мистецької творчости.

І коли згадати, ціною яких зусиль діставалося це мистецтво колишнім робітникам-рабам!.. Скільки очей

посліпло, скільки пальців поскарлючилося, доки виткали оту незрівняну красу.

Після споглядання цих гобеленів не проймаєшся повагою навіть до знаменитої залі, де у величезних пам'ятниках-полотнах змальовано всю славу історію французького народу (де здебільшого, звичайно, „героєм“ є королі і герцоги...). Ці, перейняті величезною експропресією батальні сцени, що характеризують військові операції Франції більш, ніж на протязі шости віків,—від праці до кам'яної рушниці, навіть вони не вражають після гобеленів.

І лише викликає хіба деяку „повагу“ знаменита зала з балконом, що з нього промовляв перед тисячним натовпом Людовик XIV; та годинник (3 год. 40 хв.), що зупинився тоді, коли увірвалося життя його. І кабінет... Стіл, де підписано „Версальський мир“. Скільки то спогадів будить усе це, скільки думок виникає в глядача, коли споглядає він усі ці багатства мистецької думки і народнього терпіння..

Незабутній Версаль!.

Не менше вражіння справив на нас і палац у Сен-Жермені, де підписано так званий „Сен-Жерменський мир“. Цей палац значно простіший від Версальського, але зібрані в ньому цінності ніяк не поступаються перед першим. Сен-Жерменський музей має виключно багату колекцію старовинних речей, Гальського, Галло-Романського й Старо-давньо-Римського часу.

Є величезні колекції різної зброї, речей хатнього вжитку і зразків мистецької творчості — гіпс, бронза, кремій, камінь, глина, шкло, різні метали. Чимало є заль з різними речами доісторичної доби.

Тут же ми побачили в оригіналі загальновідому скульптуру галла, що вмирає, яку так часто репродукують. Крім цієї знаменитої статуї тут же зберігається „Поранений галл“, „Мертвий галл“, однаково цікаві з мистецького боку.

Тут і виключної краси уламки з римських колон— величезні барельєфи, цілі епізоди з античної історії на величезних плитах мармуру, сила-силенна різного посуду, найоригінальнішої форми, найрізноманітніших розмірів і призначень. Амфори, кубки, жбанки, чарки, горщики, блюда, мисочки. Найрізноманітніший матеріал, але переважно червонолякова глина, з надзвичайною орнаментовкою! Все це зібрано з найменших черепчиків, дбайливо, складено, зліплено до купи і зберігається під шклом. Але нема часу все оглянути й запам'ятати, записати... Кортить швидше навідатись до Пантеону, поглянути на знамените кладовище Пер-ля-шез, на славнозвісну— „Стіну комунарів“. І от уже таксі швиденько мчить нас іншою, ближчою, менш цікавою, дорогою назад, до Парижу.

ПАНТЕОН.

(Спроба аналізу настроїв).

Урочиста „побожність“ опановує кожного, хто вступає під монументальні аркади, в оточення масивних колон, туди, де в окремих склепах лежать упокоєні вічним сном кращі люди Франції, що їм вдячна нація збудувала цього величного пам'ятника.

Холодні плити мармуру, височенні бані, колосального розміру, динамічні групи, вирізблені високо-художньою рукою майстрів,—змальовують різні епізоди Великої Французької революції.

Незабутнє вражіння справляє кожна з цих груп, коли промінь сонця падає гострим косяком крізь різнокольорове шкло віконця (вітражу). Увесь в пориві, темпераментний, на весь ріст вирізьблений Мірабо, видається тут особливо ефектним. Доповнює загальний ансамбль, хоч і стоїть осторонь, із спокійним виразом відваги й завзяття прекрасна героїня Орлеану—Жанна д'Арк. Безліч картин, на різні теми революції кращих

майстрів, створюють виключну своєю силою композицію єдиного пам'ятника надгробка.

Кілька ступенів униз — і ми з переддвір'я входимо до самих склепів, де оточені „неоцвітними“ вінками лежать вкриті свіжою славою колоси людської мислі, гордощі всього культурного світу — Вольтер, Жан-Жак Руссо.

Ось склепіння, де поховано двох найкращих письменників Франції — Гюґо й Золя. А ось зовсім свіжа могила, вкрита червоними квітками, перевита тисяччю червоних стрічок — могила запального трибуна, такого близького нам, трагічно загиблого від руки вбивця, могила Жана Жореса. Тут же недалеко за поворотом міститься „братська“ могила генералів, кардиналів, поетів, що лежать примирені, далеко не так як у житті, зберігши свої імена на віки-вічні вирізьбленими на цих мармурових стінах. А ось і місце останнього спочинку геніяльного творця цього світового пам'ятника, митця-архітекта Суффло (Soufflot).

Красиве, урочисте, величезне й разом з тим, як усе геніяльне надзвичайно просте. Зокола Пантеон теж вражає своєю простотою: куб, циліндр, півкуля згори, десятків зо два, правда величезних, але простих колон. Високі важкі двері і звичайнісенькі собі сходи. А в тім... і входиш і виходиш схвильований якимсь чудним настроєм.

НОТР ДАМ ДЕ-ПАРИ.

І зовсім ніякої побожності не відчуваємо, коли заходимо в цей знаменитий „Собор Паризької Богоматері“.

Шедевр архітектурного мистецтва, собор вражає тонкощами високомистецьких оздоб, різних прикрас, переважно зокола, башти, шпилі, віконця, балькончики, барельєфи різних святих — усе це, не дивлячись аж на занадто велике „перевантаження“ творить на прочуд дивну гармонію, яку доповнюють незрівняної краси хи-

мери—знамениті химери! що в найкумедніших позах, у найфантастичніших виразах своїх облич, розташувались скрізь, де тільки можна було: балькони, карнизи, парапети, колонки, волоти, кронштейни приваблюють око і... примушують думати зовсім не в унісон тим гугнявим молитвам, які в супроводі двох механізованих органів лунають під важкими темними банями собору.

Між іншим, всередині собор нагадує собою величезну контору, банк, або крамницю.

Величезна сила різних „відділів“—притворів, кожний із своїм штатом чиновників, із своїм розкладом „од-прав“...

Зручні кріселка із спеціальними приладдями для вклякання. Певна платня „за вхід“, усе це сугубо ділове моління за „розкладом“ просто верне з душі.

Л У В Р.

Але чи не найбільше вражіння з усього того, „що ми бачили“ зробив на нас, і зокрема на мене, незабутній „Лувр“.

Після Лувру навряд чи захочеться комусь оглядати хоч яку красу, хоч які музеї, картинні галереї Парижу і його околиць.

Щоправда, тих днів, що я міг віддати на Лувр аж занадто мало... Перед однією бо картиною Вінчі, Рафаеля, чи Рубенса або Рембранта можна простоювати дні, а не то що оглядати величезні залі, сотні кімнат, тисячі малих і великих полотен, найрізноманітніших фарб, найвигадливіших сюжетів, найнеймовірніших сполучень тонів, світлотінів, сміливости уяви і оригінальності трактовок—протягом якихось 3-4 годин за раз. Скільки імен, скільки шкіл, напрямків, скільки різних манір письма!.. і все це пройшло через віки, все це характеризує свій нарід, його кляси його звички, устремління, той ідеал, що ним жила найвіддаленіша від нас епоха...

На всьому позначилася печать того „соціального замовця“, що замовляв ці оздоби для своїх палаців, домів і храмів... На всьому видно насамперед велику руку художника-творця, виключної сили й майстерства, техніку, якийсь справжній секрет добору матеріялу; фарби живуть, промовляють, через віки часу аж до сьгодні кожного, хто тільки має очі, щоб споглядати цю дійсно вічну красу...

От де є чому повчитися кожному, хто зв'язаний з мистецтвом!

Тут знайде для себе і візьме на все життя, як води живої і художник, і артист, і музика, і письменник.

То ж недивно, що й тягнеться до Парижу все молоде, талановите, не зважаючи на злидні, в яких доводиться жити тут. Бо хоч як важко не випити кави, не закурити цигарки, не мати чим заплатити за кімнату,—споглянути на цю світову збірку мистецьких цінностей кортить кожному.

І я цілком розумію тих „вічних художників“, що переповнюють артистичні кафе Латинського кварталу, буквально голодуючи, ходячи у неможливо засмальцьованих сорочках і дешевеньких беретах, і таких же дешевеньких демісезонах, в яких холодно навіть улітку.

Зрозуміла мені й ночівля їхня на холодних плитах мармуру садової лави Люксембургу чи Тюльєрі, зрозумілий і той факт, що багато й багато з них, оцих „вічних“ художників не увічнять себе ніякими, навіть поганенькими, творами...

Бо написати справжній великий твір вони не можуть в силу багатьох, соціального порядку, обставин життя, писати ж на замовлення дешевого ринку їм не дозволяє „честь і гідність“ художника...

Так і ходять вони, роками по Лувру, по кав'ярнях... до знайомих по позички...

Марять про славу, гроші; часом кидаються у холодні хвилі Сени, часом встромлюють шию у змочений рушник, а поки... поки живуть, бо є Лувр, куди за

два франки можна піти від 10 до 16 год. і сидіти перед Тіціяном, Мурільо, Рафаелем, Мане, Делякруа й переноситися думками в країну справжніх іонічних і доричних колон, під старовинні портали старо-грецьких храмів, бути присутніми і брати участь на святі самого Парнаса. Забуваються тоді й стоптани черевики й протерті з „габою“ штани...

Не хочеться думати в такі хвилини ні за крамничку, що повз неї пробігаєш, як злодій, ні за сердиту консьержку, що вже двічі чи тричі нагадувала за кімнату... Зникає з пам'яті й дошкульний поліцай, який так чемно, але так категорично нагадує „М-сьє, спати в саду не дозволено!“..

Особливо приємно ходити по Лувру в ясний соняшний день, що так рідко тут трапляється. Зате, коли випаде такий день, яке багате море фарб. Як грають вони в золотих, срібних, фіялкових, оранжових проміннях сонця всіма кольорами веселки.

Як втричі ніжнішим стає, сердешно м'який, такий ніжний, з такою лагідністю форм, увесь соняшний Рафаель (Романська школа 1483—1520 рр.) і в „Св. семействі“, і в „портреті чоловіка“, і особливо, в „святому баптистові“ і в інших малюнках, де ця властива виключно Рафаелеві м'якість форм у передачі людини и до того приваблює й чарує, що мимоволі стаєш „грішником“ — одразу закохуєшся в мужчину, іноді навіть більш ніж у Мадонну...

А ласкаво замріяний, такий переконливий, і такий м'яко-рішучий Вінчі (Фльорентійська шк. 1452—1519 рр.) теж зі своїми на „біблійні“ теми полотнами—„Св. Діва з дітьми“, таким же прекрасним, як у Рафаеля,—„Баптистом“ і знаменитою „неувядшою“, навіть після замаху злочинця“ непередаваною ніжністю краси, — Джіокондою...

Така скромна вона на тлі води, трави й пагорків, поміж двох мініатюр Рафаеля — „Св. Юрка“, „Св. Ти-

моша“... і така незабутня, ледве помітна усмішка якогось, одній їй та творцеві її відомого „секрету“, величезної сили магнетом притягає до себе очі всіх, хто тільки має „щастя“ пройти повз...

Саме живучи у Франції, бачачи недосяжні для багатьох розкоші, можна зрозуміти, чому Джіоконду можна любити, до забуття, до сказу, чому на неї можна молитися...

Зрозуміло, взявши до уваги всі ці соціально-економічні умови, що в них живе велика сила паризької інтелігенції, — непевність за завтрашній день, загроза безробіття і т. інш. окраси капіталістичного ладу, стає зрозумілим, чому поруч неї можна плакати...

Маючи такі передумови, пройти мимо й не помітити Джіоконди, — ніяк не можна.

Подивившись раз на неї—забути теж не можна.

Як не можна забути темного тла з блискучим „під бронзу“ обличчям, повну експресії й глибокого змісту, зовсім не святої „Тайної вечери“.

Не можна поминути, не зупинитися й не придивитися до виключного майстерства передачі прихованого одчаю й суму до цих, без муки, але з повними сліз очима, до всієї повної пристрасти й бажання „Клеопатри“: Ріці (Больонська школа, XI століття), що в ній німа покора перед „долею“ й радість від—хай жахливого з муками й болем—кінця,—переплітаються непомітно, одна одну доповнюючи, одна з другою гармонуючи, творячи неповторимий, але й незабутній акорд... Така ця „Клеопатра з гадюкою“...

І зовсім іншим видається спокійно-лагідний, умиротворений таємниче „мятущийся“, з яскравими бликами й темними проваллями—Тіціян (1477—1576 рр. Венеційська школа) в своїй картині „Альфонс Фераре і Лаура Діянті“, а поруч Альбані (також Больонська школа 1588—1660 рр.) увесь от „гріховної“ земної

любови, прихильник Ероса, увесь у природі, з її чарами, принадами й красою, увесь у буйному хмелі від вина й його утіх...

І знову контраст: Карачі (1583—1616 рр.) з тієї ж школи майстрів в Больоньї. Тмяний, з невимовним жахом в очах багатьох людей, що в них жах перед неминучим проглядає в кожному м'язові не тільки обличчя, а й спину, повороту голови, піднесеної, а чи опущеної руки... Страхом і переляком перейняті всі так жінки, діти, як і старі чоловіки, і повні сил, здоров'я юнаки... Темне страшне тло, темна, страшна, всепожираюча вода...

На цьому чорному тлі, особливо яскраво виблискують засмаглі, повні життя й життєвої енергії з великою потенціальною силою до розмноження, тіла людей-тварин, що борсаються зараз безпомічні перед невмолимою силою стихії.

Такий „Потоп“ цього виключної емоційної насиченості художника.

Силою вражіння, що його залишає Карачі, дорівнюється йому Вос (флямандська школа 1590—1678 рр.) у своїй картині „Полювання дичини“.

Вос, здається, один з найкращих художників, який може передавати тваринний мир, не лише як натураліст-фотограф, а як тонкий знавець душі „психології“ цих усіх антилоп, оленів, вовків, собак, буйволів і носорогів...

І єдиний хіба Снідерс (1579—1657 рр. теж Флямандської школи) може зрівнятися характером свого письма такою ж талановитістю передачі „настроїв“ і „переживань“ тварин, як це робить Вос. Шнідерсові „риби в крамниці“ живуть навіть тоді, коли м'ясник своїм гострим ножом вже повідрубав їм голови, випотрошив тельбухи...

На хвилину погляд перепочиває на романтичному Розе (1615—1673 рр. Неаполітанська школа), виявленому з особливою силою, з дуже великим закохан-

ням в природі, в його пейзажі, справді надзвичайно декоративному, хоч і в типово старому, (під олеографію), письмі.

Перепочиває зір і на знаменитих, як сказав, у душі фалшиво плякатних полотнах, занадто купідонобразного Мурільо (Севільська школа 1616—1682 рр.) так у своїй „янгольській кухні“, як і в типово-церковному писанні „поява святої діви“.

І, що дійсно чарує в цьому улюбленцеві багатьох прихильників „чистого мистецтва“ — це славнозвісна „Мадонна“ та „свята родина“...

Але... Ці солоденькі „янголятка“, сотні їх, такі глупо-наївні, голенькі шматочки м'яса, так один на другого схожі, скрізь у кожній картині надокучливо перевантажені — псують кінець-кінцем загальне вражіння од майстерства цього знаменитого художника.

Мимоволі переводиш очі і довго не можеш одірвати їх від менш популярного (Еспанської школи 1586 — 1640 рр.) Тристана, з його тманим страдницьким обличчям „Св. Франсуа“, що ледве-ледве вимальовується на чорному тлі. Дивна ця картина. Спочатку нічого особливого: молиться собі літній уже чоловік. Але чим довше дивишся, тим яскравіші стають окремі риси, загальний вираз.

І трудно вирішити—чи то блаженний екстаз побожної людини, що вірить у „вічність“, „премудрість“ і „ласку божу“. Чи навпаки—зневіреної, що шле прокльони йому, невідомому за всі ті муки, втрачені надії, розбиті сподівання, наділеної вищим розумом істоти, для якої вже не існує жадних кумирів.

Таке ж дивне вражіння, але вже іншого порядку залишає й портрет „Кондотьєра“ — Антонелло (Неаполітанська школа 1444—1493 рр.).

Зовсім непомітний собі портрет, на чорному тлі, погруддя з блискучим світлобронзовим обличчям.

Трохи худорляве, з різко окресленим підборіддям, прямим носом, зачіскою „ala tougik“, в шапці, цей

„чоловік, що хоче говорити“ з невеличким шрамом на безвусій верхній губі, вражає своїми очима.

Міцно стиснуті губи в трохи, ніби іронічний посмішці, не розтулюються, але очі, очі переслідують вас куди б ви не пішли. Скільки б разів ви не заходили до Лувру, ви обов'язково прийдете, вас потягне поглянути ще раз на це сфінксоподібне, але таке живе, з таким розумним виразом, обличчя, на ці незабутні чарівні очі—магнет...

Щось подібного є в манірі письма, особливо в передачі саме „магнетизму“ очей у неаполітанця Антонелло й фльорентійця Вінчі (творчість обох їх також припадає на один час—15 сторіччя).

„Джіоконда“ й „Кондотьєр“ — два незабутніх портрети, що їм нема нічого рівного в Луврі.

Якось не зворушує, зовсім не вібує після Вінчі й Антонелло придворний, трохи олеографічний, портретист. Ван-Дейк (1549—1641) (Фламандська школа) за винятком, правда, єдиної картини („Св. Діва з дарівниками“), яка, не дивлячись на сантименталізм, — все ж примушує зупинитися перед собою.

Зате, який багато-пишний, яскравий, який багато-барвний і який багато-настрійовий (теж фламандець—1577—1640 рр.)—і як ніхто, монументальний Рубенс... „Священнозавітні“ сюжети його барвистої палітри переплітаються з суто світськими, життьовими, „статевими“, такими повнокровними до заздрости здоровими тілами... Алегорія з реальністю. Фантазія з дійсністю. Радість і жах. Жах і відвага. Темно-чорне з блискуче-яскравим, — усе це у великій мірі зібрано в безлічі грандіозних полотен, розкидане по багатьох залах і в спеціальній—Рубенсівській.

Он урочисто величний і разом яскраво барвистий „Христос“... Он монументальний „Ангел, що слугує пророкові Іллі“ і „Тріумф релігії“, он трохи купідонообразна, як у Мурільо „Св. Діва“, а ось виключна багатством фарб, навіть для Рубенса,

вся з голих тіл, символічна, надзвичайної оригінальності композиція, в два тони: „світле й чорне“—в передачі настроїв і переживань представників панівної кляси свого часу і пригнобленого народу Франції, картина під назвою: „Правління Королеви“... Тут же прекрасне виконання полотна—„Виховання Марії Медічі“...

Але... хіба може вистачити слів у звичайної людини, щоб переказати „своїми словами“ усе те, що написав Рубенс спільно із своїми „школярами“, і як він написав? Ні, не вистачає слів, як не вистачає фарб і в тих багатьох копіїстів — непоганих художників — що днями випишують найменшу дрібницю, найпомітнішу деталь Рубенсових картин.

Переїду краще до золотого сонця Рембрандтових облич (Голяндська школа 1606—1669 рр.) зовсім не тому звичайно, що Рембрандта легше описати, а тому, що Рембрандта, як і Рубенса впізнаєш з тисячів полотен і так само, як біля вогнено-яскравих монументів Рубенса можна стояти годинами, точніше! ко так важко одірватися од „скромних“, таких на перший погляд „неполчітних“, звичайних „картинок“ виключного майстра Рембрандта.

Його неперейдені, неповторимі „бліки“ такі прості й такі привабливі, особливо в портретах.

Вираз тонкої ніжності й вселюдської доброти, шляхетності й краси причаровує і в „Молодому чоловікові“ і в оригінальній „Венері з амуром“, що її змальовано звичайною жінкою, що вдягнена в „світське“ хутро і навіть із сережками в ушах...

Рубенс і Рембрандт... Які різні характером, натурою, манірою письма, своїми художніми устремліннями, світоглядами і світовідчужанням... А втім, які вони близькі—через півдесять століть—сучасному глядачеві.

Яким життям, силою, здоровою зарядкою віє од кожного найменшого міліметра їхніх полотен.

Таким же живим, таким повнокровним, таким сьогодні-

нішнім є й художник Рібера (Еспанська школа 1583—1656 рр.).

Як близька й рідна монументальна „Барикада Le 28 iulia 1830 р.“—Делякруа (Французька школа 1798—1863), яку треба бачити виключно в оригіналі, бо ніяка репродукція не може передати тої дивної краси масового руху, тих фарб червоної заграви, виразу мужности й рішучости облич робітників, селян, поодинокі інтелігенції, завзяття юнака й жіночої прекрасної постаті—символу революції—що дивляться з полотна цієї першої картини французької школи, яка зробила на нас величезний вплив...

З майстрів французької школи вподобалися нам і Пусен (1594—1665) із своїми „Аркадійськими чабанами“ і Енгр (1780—1867) з „Едипом, що розгадує загадку“.

Велике вражіння залишає монументальне полотно Теодора Жерико (1791—1824) „Пліт Медузи“ і хороша своєю правдивістю в стилі наших „пересувників“ картина братів Нен „Обід у селян“ (1588—1677).

Багато ще різних картин, що їх хотілося б запам'ятати, записати назву й імена художників до свого блокноту, але не вистачає годин, днів...

А ще ж кортить поглянути, хоч „одним оком“ на інші відділи. Адже крім малярства Лувр зберігає й різьбярство, архітектуру, різні археологічні речі хатнього вжитку: одіж, зброю, різні прикраси, золото, срібло, дорогоцінне каміння, фарфор, хрусталь, бронзу, мармур... Греція, Рим, Японія, Хіна, Єгипет, Будійське мистецтво тощо, тощо.

І тут, як і у відділі картин, вся „продукція“ багатьох сотень літ, багатьох художників, точиться навколо „святих“ тем... Ось, напр., на прочуд вирізьблений з дерева „Христос“ роботи флямандських майстрів ще XVI стол.

А ось „Св. Юрко вбиває Дракона“ — прекрасний мармур Коломбе Мішеля XV-XVI ст.

Але всі ці „святі теми“ набридають нарешті і втомлений зір шукає відпочинку в прекрасних „Трьох граціях“ з мармуру „Пілона“ (1535—1590 рр.), у виключній красі барельєфу—теж білий мармур — „Діяни з оленем“ Жана Гужона, хоч з усіх числених Діян, нам найбільш вподобалася бронзова статуя Гужона (1711—1828) така легка, вся в пориві, ніжна й прекрасна.

Зупиняє біля себе своєрідною красою мармуровий барельєф Пюже (1622—1694) „Олександр і Дюген“ і два, повних експресії монументи: „Мілон кретонський“ та „Персей, що звільняє Андромеда“.

Хороша „Сафо“ Пралієра (1792 — 1852) і не менш прекрасний з темного мармуру „Марафонський салдат“ Кортоґ'а (1787—1843).

Напрочуд „симпатичні“ леви, тигри, гієни, шакали й кентаври—Барі (1796—1875, бронза, гіпс і глина), що в їхніх м'язах, у виразах очей, у всіх постатях і „позах“ найменш картинності і так властивої багатством художникам декоративності.

„Бій кентавра з Лапітом“ Барі—це ціла „симфонія“ надзвичайно оригінальна своєю композицією і єдина майже данина цього талановитого майстра саме цій декоративності.

Виключно хороші дві мініатюри з бронзи „Танцюриста“ й „співака-музики“ Дюрет'а (1840 — 1865).

Але чи не найбільше вражіння справили на нас цілком різні щодо характеру, але однаково сильні,—два прекрасні зразки різьбярського мистецтва. Перший з них—величезна статуя „Перемоги Самоотраса“, або „Богиня перемоги“, як її звать ще. Старовинна, 305 рок до Р. Х. вирізьблена грецькими майстрами і знайдена лише в 1863 р. в Самофракії,—ця „Перемога“ дивує і причаровує кожного. Монументальна постать жінки без голови, з крилами замість рук, із зборками тканини, що надзвичайно ефективно передають і пре-

красні форми, і величезну силу напруженого пориву вперед,—цілковито виявляють задум, ідею творця...

Ця „Перемога“ дійсно перемагає кожного, хто тільки має очі, що б поглянути на неї...

Як перемагає, захоплює і кличе за собою прекрасний барельєф „Рюд’а“—„Марсельєза“. Це друга жінка, друга скульптура, що з найбільшою силою, поряд з „Перемогою“ причаровує глядача і примушує помимо його волі й бажань любити боротьбу, стреміти до змагань і прагнути перемоги.

До такої ж гами почувань кличе й споглядання прекрасної „Мініятюри“ мармурової під „бісквіт“, композиції—А да м о в о г о „Прометея“ (1705—1778).

Чудесна, незабутня скульптура! Сили вражіння, якої не губить навіть аж занадтий натуралізм. Її творця, так надхненно і з такою емоційною насиченістю передано тут знамените Шевченківське:

...„Що день божий довбе ребра
Серце вириває“...

І нарешті, вже на відході, остання зупинка перед близьким нам „сюжетом“, що якимось ніби випадково потрапив до цієї „аристократії“ імператорів, царів, королів і єпископів.

„Пейзан“ Далу (1858—1902).

Прекрасна „Деталь“ з бронзи, до монумента „Слави труду“ (що його покищо не збудовано)... Чи не тому, що в цій деталі талановитого майстра, більше зневажили, ніж слави?

До речі: чому цей „явно виражений“ робітник—за всіма ознаками—шаhtar, з кайлом, що лежить біля його ніг—названий „Пейзаном“ (селянином)?—невідомо...

PÈRE LA CHAISE.

Після урочистости Пантеону, після розкошів Версалу, взагалі після пишности декорованого на кожнім кроці Парижу, — поряд з Лувром і десятками інших

світових збірок різних мистецьких цінностей; поряд з виключної краси Площі Згоди, Олександрівського мосту, Бульонського лісу, Тюльерійського й Люксембурського садів... Словом, коли на всьому бачиш дбайливе піклування про чистоту, порядок і культурний вигляд...

Коли нарешті під'їздиш до самого цього ушавленого кладовища, де поховано сотні тисяч, коли не мільйони люду... Коли бачиш скрізь і всюди запобігливе уважне піклування про ці сотні тисяч могил, що розкинулися на десятки верстов, коли на кожному кроці, майже біля кожного надгробку, біля кожного пам'ятника виключної пишности й багатства, ти зустрічаєш живі квіти і свіжі вінки, — особливо вражає до болю, до сліз, занехаяна, забута, не прибрана, славна стіна комунарів...

Скромний букет штучних фіялок та напівзів'ялий кущик крихтний, з кількома галузками — місцевої міози...

Оце всі квіти.

Кілька кущів міртових, уся—зелень.

Коли б не мармурова дошка з написом:

Aux Morts

De la Commune 21—28 Mai 1871

та кілька десятків вінків, посеред яких виділяється два-три, з червоних троянд, важко було б і найти її, цю стіну. Сніг не відметений, з деяких вінків виглядає солома — їх бо мочать дощі, розриває вітер... нікому нема до того діла.

Кажуть, що з того, як ставляться нащадки до своїх предків пізнається культурний рівень людеи. Франція за всяку ціну стремить довести всьому світу, що вона — культурна нація. З усіх кінців світу до Парижу приїздить щодня тисячі люду. Багатіїв, звичайно, які залишають щорічно Франції сотні мільйонів франків чистого капіталу.

Для них, цих багатіїв, в Парижі є Пантеон, могила Наполеона, навіть могила „невідомого салдата“ (в пам'ять війни 1914 р.) у самому центрі міста, де щодня свіжі квіти і де горить „невгасимий“ огонь. Кожний, хто проходить повз, мусить зняти капелюха... В самому місті розкидано сотні пам'ятників...

Все ніби говорить за культурність...

А от десь там, далеко од аристократичного центру знаменитого кладовища, десь на „задвірках“, бо знаходиться стіна Комунарів... Чи варто її доглядати!.. Хто її буде там дивитися?

Чи варто витратити гроші хоча б на поганенький ліхтарик, хоч на якісь там квіти, чи вітрини для вінків...

Чи варт хоч поставити якісь дороговкази, бо все ж ходять туди сотні людей на день, ходять і плачуть од такого „культурного“ ставлення республіканської Франції до мучеників комунарів, що пам'ять їхню вшановує щороку не одна сотня мільйонів трудящих всього світу...

Але що ти поробиш з такими звичками „республіканців“? Не любляють вони комунарів! Ні живих, ні мертвих...

Тільки... за живими, більш пильний догляд. Андре Марті в особливій пошані і під вельми старанним опікуванням.

— — —

Вклонилися ми світлій пам'яті комунарів. Послали палке привітання ув'язненому Андре Марті...

Сумні вертали із знаменитого кладовища Père La châis'у.

— — —

PREMIER SALON

d'Art Français Indépendant

1929.

Після розкішної збірки незліченних скарбів образотворчого мистецтва Лувру, після віками освяченої, всіма авторитетами й цілим людством визнаної клясики, фарб, мармуру, бронзи, — кортить якнайшвидше піти й поглянути на роботу митців сучасників.

До речі, саме в Парижі тепер відкрито „Перший салон французького незалежного мистецтва“.

Це „незалежне“ мистецтво — витвір тієї групи митців „художників“, які ще до війни склали досить міцну й вельми впливову асоціацію „Незалежних“...

Ще на початку Революції, поміж цими художниками на ґрунті різного трактування завдань мистецтва й іншими „загального“ і „спеціального“ порядку розходженнями, виник конфлікт.

Цей конфлікт, як відомо, призвів, зрештою, до того, що років 5-6 тому, значна частина із цих „Незалежних“ одкололася од свого основного ядра Старого Т-ва і заснувала за своїм власним статутом Нове Т-во, виключно із справжніх художників-професіоналів...

За мету собі це нове Т-во „Незалежних“ ставить: „...повернути дійсно незалежним художникам форму й дух незалежних довійськових“...

Отже, утворене за таким суто професійним принципом і за таким трохи чудним цілевим настановленням: „Довійськової якості“ — Т-во нараховує на сьогодні до 500 чол. в своєму складі різних митців, що оце саме тепер і виставили аж до тисячі різних зразків своєї творчости.

Переважає, розуміється, малярство.

Але трапляється гіпс, мармур, часом дерево.

Є кілька експонатів художньо-промислового ґатунку—здебільшого—скло.

Перше, що одразу кидається у вічі на цій виставці незалежних, це аж занадто багато жіночого—голого, звичайно, тіла.

Щоправда, голе тіло жіноче саме у Франції (починаючи ще з давніх давен Греції та Риму і аж до сьогодні) в усіх митців перетворилося на „культ“.

Його „обожнюють“, на нього моляться, його виставляють скрізь і всюди, од Лувру починаючи й до похабненького шинку десь аж у самісеньких нетрях. Театри „Рев'ю“ („Казіно де-Парі“, „Фолі Бержер“, „Мулен Руж“) буквально „пачками“, як уже було говорено, демонструють це голе жіноче тіло. І не завжди можна сказати, щоб вони робили це зі смаком, чи з якимсь почуттям загально-визнаної художньої міри...

І коли Ж. Енґр, Ед. Мане (французька школа ХІХ століття) „виписували“ клясичні форми своїх „Одалісок“, „Купальщиць“, „Олімпій“ і т. ін., даючи „зразкові“ лінії й „бездоганні“ контури годованого плеканого тіла, за що й дісталися до „святая-святих“—до Лувру, то новітні майстри, сучасної нам школи, сучасної нам Франції невідомо, чи дістануться коли в це „святая-святих“, комфортабельних сальонів, чи збережуться їхні імена хоча б для історії...

А треба, щоб збереглися.

Бо... хто зна... Може „пресищеній“ Європі саме тепер і треба талого повчального, такого в дуці Fegna, Caballo, Dreyfus-Sterna, Lemmera, Riviera і т. п. „жанру“, де страдницькі обличчя повій, уродливо-дегенеративні форми торсів куртизанок, одвислі німічно-безсилі груди „красунь“ Парижу, переплітаються з хворобливістю „Peinture“ Дрейфус-Стерна. Або з клясично-ідіотичними обличчями міщан в „Nose“ Феґа, що в його чудесній карикатурі так прекрасно відбито „весільні“ настрої і славні традиції: в шлюбних строях, „вона“ у фаті, а „він“ у фракці (позиченому) з обов'яз-

ковим „флер-д'оранжем“ у петельці і з цілою родиною увічнюється на фоті.

У такому ж дусі прекрасна буржуазна „Родина, що збирається до костюлу“—Р а с е т і.

Не зле зроблений з міді Параван—Межеріє.

Його „Персіфаль та прекрасна дама“—єдиний зразок на цій виставці так зв. „метальо-пластики“. Вибитий молотком і інкрустований оливом і сріблом,—він становить собою неабияке технічно-мистецьке завершення.

Досить компактною групою представлені в сальоні кубісти, футуристи, супрематисти та інші „істи“, але особливо видатного, або чогось нового вони не показали.

Та, власне, на що нове можна сподіватися від митця, коли за девіз йому править: „Форма й дух довійськового періоду“...

Печать немочі й безсилля, нужди й злиднів, каліцтва („морального“ й фізичного), зневір'я й занепаду, жадного бо „веселого“ сюжету, жадного обличчя, що сміялось би, раділо з життя. Дуже сумне вражіння справляє на глядача цей „Премье Сальон“...

І особливо на нас, що звикли в кожному мистецькому творі бачити відображення своєї доби, свого часу, своїх устремлінь.

Нема чого згадувати, розуміється, що на виставці „Незалежних“ ми не побачили ні нової кляси, ні прагнень молоді, ні патосу будівництва, ні всіх тих виявів вільних, справді незалежних мистецько-творчих шукань, піднесення творчої уяви, „дерзаний“, що на них так багаті виставки наших радянських художників.

Проте, дивуватися, звичайно, нема чого.

Мистець творить, у своїй творчості відбиває те, чим живе його кляса, що йому диктує його „соціальний замовець“...

Замовець Парижу, покищо, вимагає ревію, фокстро-

тів, „страшних“ кінофільмів, і натюр-морт'ів, пейзажів і „Nu“ „Nu“... (гола) в усіх видах і позах...

Через те й убогість тематики, убогість сюжету, обмеженість форми, відсутність шукань і творчих дерзаний.

Тому такий своєрідний „протест“, така „деструкція“ (за принципом: „дуля в кишені“) у паризьких незалежних, які в своїх Peinturs, беручи таку „натуру“, що викликає огиду (Ню), натуралістично змальовують її, гадаючи, що це мусить оздоровити смаки, що це призведе до розквіту мистецтва, що це допоможе покращити життя „красивої“ Франції.

— Наївні мрії.

Ще наївніші від того, що незалежні гадають, ніби, одмовившись від журі для одбору картин на виставки своєї продукції (це передбачено їхнім статутом), вони зможуть вийти на правдивий шлях.

На нашу скромну думку, не одмовлятися від журі, а найщільніше зв'язатися з ним, за прикладом митців Радянського Союзу, треба „Незалежним“, звичайно, не з тим „маститим“ буржуазним журі з присяжної типо-буржуазної міщанської критики, а з справжнім своїм замовцем — робітничою клясою Франції.

Щоправда, тоді ці митці „втраять“ свою незалежність... Але й позбудуться справжньої залежності від дрібно-міщан, в яких вони тепер у справжній кабалі.

ПОЛІТИЧНІ „УСКЛАДНЕННЯ“, АБО „ФОРТЕ“ ЧЕРЧІЛЯ, ПРІМО ДЕ РІВ'ЄРА Й „ПІЯНІСІМО“ ПАПИ РИМСЬКОГО.

Вже кілька днів сидимо в Парижі й чекаємо „на погоду“ в політичних обр'ях. Гадалося: на кілька днів „перепочити“ до Парижу, а там ізнову в дальшу путь.

Але...

Після Франції були думки, що капеля виїде до Англії, звідти до Іспанії, потім вже Італії тощо. Але... не так склалося, як гадалось і...

З АНГЛІЄЮ НЕ ВИЙШЛО.

Щось за тиждень, чи й півтора після „відпочинку“ в Парижі, повернувся „передовий“ Цербазона з Англії з незовсім втішними відомостями: „Думку“ до Англії не пускають.

— Більшовистська, мовляв, організація. Співає хоча й добре, але що ж...

— Половина капелі—комуністи...

Адже не боїться Англія мати діла з Радсоюзом у питаннях трохи серйозніших від мистецтва: комерція, наприклад, концесії тощо.

Справа простіша: саме тепер в Англії відбуваються вибори. Скрізь на зборах виступає „сам“ Черчіль і Чемберлен, які доводять, що з того часу, відколи Англія порвала стосунки з Радсоюзом,—там припинилися всілякі заколоти і страйки... Що саме тоді, коли з Союзом були стосунки, тоді була в Англії найбільша завірюха з робітниками. Отож зрозуміло; не до хорової тут справи при таких „солістах“... Та ще й не про абиякий хор ходить—а про Радянський, і не якої там держави, а Української.

Цілком ясно, чому „не вийшло“ з Англією. „Форте“ Черчіля, не таке вже виходить голосне... у Радянської капелі, мабуть, голосніше.

Гадаю, що для багатьох ясно тепер уже, чому і

З ЕСПАНІЄЮ ТЕЖ НЕ ВИТАНЦЮВАЛОСЬ.

Щоправда, в Іспанії нема Черчіля й Чемберлена, але за те там є „милостію божою“ король Альфонс і знаменитий диктатор Примо де Ривера. (Знаю, що редакція зробить примітку: „вже немає“, але ж це було рік тому). Поміж цих двох вельми симпатичних людей, увесь час точаться суперечки. Один, очевидячки, ніяк не хоче залишити „насиженого“ місця на престолі. Другому ж, кортить посидіти на нім, бо він ще зроду не сидів там...

Але, є ще „третя особа“, що теж хоче... зігнати й першого й другого... (Одного вже, як чуємо, погнали... Скоро, мабуть, поженуть і другого).

Але саме тепер відбувся черговий „переворот в Еспанії“, за який ви всі вже знаєте.

Що правда, і Альфонс, і Примо де Ривера тоді ще сиділи обоє, але... „Думка“, зрозуміло, співати ні в Барселоні, ні в Мадриді, де були анонсовані концерти, не змогла. Бо, знову таки, хто стане змагатися з такими „голосистими“ майстрами не лише співів, а й „заплічних діл“...

Не поїхала „Думка“ із „солідарности“ й до Італії, бо там аж до осені зайнято всі театральні й концертні зали.

— Чи не Мусоліні з Папою Пієм ХІ солірують там?

— Чи дуєтом?..

Мабуть, що вони. Промедоточиве „піяніссімо“ Папи Римського хто не чув?

— ТОДІ ЧОГО Ж ДАРМА СИДІТИ?

Запитували деякі нетерплячі думчани. Раз нікуди їхати співати, не пускають—„паганяй назад“...

Але „Думка“ дарма не сиділа.

Через день через два, капеля давала закриті концерти для різних імпресарію і грамофонних товариств, що приїздили з тієї ж Англії, Америки, Німеччини й інших країн світу...

Дворічні ангажементи до Північної Америки, на Канаду, Бразілію — ось привабливі пропозиції, що їх діставала „Думка“.

Але директор капелі не поспішає законтракувати себе... й капелі.

— Контракт на два місяці з однією фірмою — скінчимо, а потім будемо розмовляти.

Ось делікатна, але категорична відповідь Городовенка.

А в тім... наспівати кілька українських пісень для найбільшої американської грамофонної фірми „Колюмбія“ (має 12.000 філій по всьому світу) заслужений артист Городовенко згодився.

МАЙЖЕ ОСОБИСТЕ...

Хоч особа й не відіграє особливої ролі в історії, але коли із скромної людини, артиста, пробують зробити:

— Агента Комінтерну, принаймні, згодьтеся, що такою особою варт зацікавитися...

Ну, а коли ця особа—я сам?..

Ви уявляєте собі „становище!“

Сьогодні наш другий концерт у Парижі.

Завтра о 6-ій ранку ми мусимо виїхати в дальшу подорож по Франції—Ліон, Бордо, Біяриц..

Зараз шоста година вечора, за годину треба їхати до театру.

До номеру заходить зняковільий, трохи схвильований т. Городовенко і з ним наш „Наркомзаксправ“—думчанка т. Мандровська, що бездоганно володіє французькою мовою (я й т. Городовенко—можна признатися: слабувато).

Заходять до кімнати і зовсім тихо, так ніби в ній лежить тлін „великого князя“, що саме „представився“ перед нашим приїздом, і кажуть.

— Ви з нами їхати далі не можете.

— Як так?! Чому?

— Французька поліція... Ви комуніст.

Цербазон надіслав листа, в якому заявляє вам одвод. На словах загрожує зривом... контракту. Що робити?

Справді,—що тут робити?..

— А де лист?

— Ось...

Пану Нестору Городовенку
директорові Української Капелі „Думка“

2-4 вул. Батіньоль—Париж.

Французькі урядовці нас повідомляють, що серед артистів вашої трупи є Грудина Дмитро, що не був зазначений у списку, надісланому вами з Києва. Отже через це ми не могли ручитися за нього перед урядом.

Беручи все це до уваги і, бажаючи усунути будь-які непорозуміння щодо перебування капелян у Франції, просимо вас сповістити нас, яким чином ви одержали візу для добродія Грудини, а також з'ясовуємо вам, що не беремо на себе жадної відповідальності за цього добродія, якого ми не можемо вважати за повноправного члена вашого хору.

Будемо вдячні, якщо сповістите нас про ваше рішення щодо цього.

Прийміть, дорогий пане, вияв наших найкращих почувань.

В. Базіль.

— Потрібні мені ваші „найкращі почування“—„как собаке здрасте“—як каже Маяковський,—подумав я сам собі.

А втім, треба було щось зробити.

Звичайно, що ходило, очевидно, про „тонкий натяк“ якогось спритного поліцая, аби скориставшись з формальної, що дійсно мала місце, неув'язки стягнути солідний куш — le rouboire („на чай“) з простодушних капелян.

Але, чорт забирай! У нас хабарі — злочин. І коли вже на чай якомусь там кельнерові, чи капельдинеру доводиться давати — то не жаль, бо... вони ж не дістають платні...

Але поліцаям?! Та... може ще вони й не візьмуть... Може не цього хочуть...

— Іди знай!— як кажуть у нас в Одесі.

Часу було замало, всі установи—так радянське повпредство, як і французька префектура, звичайно, вже не працюють— саме бо час Diner (обіду)...

А втім... Дзвоню до самого повпреда—тов. Довгалецького.

— Що робити, як бути?

— Нічого не робіть і взагалі не хвилюйтеся...

— Ви дістали візу від самого міністерства закордонних справ як і всі думчани і за вас персонально ручився повпред Франції у Москві... Їдьте на здоров'я!..

— Спасибі!..

Заспокоївся Нестор Теофанович, заспокоївся місцевий комітет, який скликав було термінове засідання і... хотів писати ноту...

Заспокоївся і месьє Базіль після моїх з ним „освідчень“, став ще більше чемний, ще більше запобігливо ласкавий.

Так і залишився звичайним смертним.

Так і не зробили з мене „особи“ з історії.

Хоч... за „агента Комінтерну“ вважають мабуть і досі.

Хай собі!

„ДУМКА“ САМА СОБИ... ПЛЕЩЕ В ДОЛОНІ.

Коли остаточно з'ясувалося, що через різні політичні ускладнення так на „островах“, як і на континенті, „Думка“ до Англії не поїде, нам повідомили, що фірма, з якою було підписано угоду на концерти для грамофонних платівок, надішле з Лондону своїх майстрів, апаратуру, все приладдя і що 25/II відбудеться перший „наспів“.

І дійсно цей день, день 25/II 1929 року настав.

Цього дня „Думка“, певно, ніколи не забуде.

В цей день в Парижі, в театрі „Des Champs E'lyсées“ о 3 годині опівдні Державна Українська Мандрівна Капеля „Думка“—Перша Українська Радянська Капеля, наспівувала українські пісні на грамофонні платівки американської грамофонної фірми „Колюмбія“.

В цей день уперше за своє десятилітнє існування „Думка“ почувала... сама себе.

І, здається, вперше за все існування української пісні, ця пісня пролунає широко по всьому світу аж до найвіддаленіших кутків земної кулі. (12.000 філій має „Колюмбія“).

І... мільйоновим тиражем вийшли:

Лисенківські—„Веснянки“ та „Туман хвилями лягає“.

Леонтовича—„Ой, там за горою“, „Щедрик“, „Дударик“, „Над річкою бережком“ та „Коза“.

Вериківського—„У вишневім садочку“.

Козицького—„Поза яром, поза лугом“, „Ой, дуб дуба“, і „Дивний фльот“.

Демуцького—„Чорноморець“ та „Гей колись була розкіш воля“...

Глієра—„Було літо“.

Одна народня пісня записана Думкою: „Та не жалько мені“...

У виключному ж виконанні „Думки“ увічнено й прекрасну „Ніч“—Гуно, й „Цигани“—Шумана, й інші пісні.

Цей досить оригінальний „концерт“ „Думки“ тривав два дні. І найголовніше з цього дводенного, по 5 годин кожного дня, концерту було те, що крім двох десятків українських пісень „Думка“ наспівала... „Заповіт“.

Всі пісні вийшли дуже добре.

„Думка“ мала змогу тут же слухати себе, критикувати і... виправляти „на ходу“...

Те, що було наспівано начисто, було зустрінуте механіком-інженером, який провадив усю цю досить

складну техніку передачі найніжнішого піяніссімо і буйного форте „на віск“, так і всіма представниками фірми, а, головне й самим „шефом“—Городовенком, із великим задоволенням.

В ці дні, на своїх власних концертах „Думка“ мала спроможність слухати себе і... сама собі плескати в долоні від... задоволення з хорошого співу.

Справді, бо кожний міг почути:

— Як хороше звучить „Думка“ і на грамофоні!

ОСТАННІЙ КОНЦЕРТ, 15 „BIS'ів“ і „гг. ОФІЦЕРИ!..“

24/II після успішного наспіву „на віск“ „Думка“ дала свій третій „прощальний“ концерт у Парижі.

Якщо перші два концерти пройшли з блискучим успіхом, то цей третій треба назвати цілковитим тріумфом української пісні, радянської капелі.

Навіть думчани, що звикли до овацій, не тільки в себе „дома“ а й скрізь „по гостях“, і ті не бачили й не чули нічого подібного, що творилося на цім вечері української пісні 24/II в знаменитій, найкращій залі Плейель.

Та й зала Плейель, як і вся публіка,—не кажучи за українців і росіян—а й французька теж, очевидно, не чула нічого подібного.

Де ж пак! 15 bis'ів!

Три величезних відділи, виключно української пісні, аж ніяк не задовольнили великого натовпу слухачів, що заповнив увесь „оркестр“, „амфітеатр“,—всі, аж до галзорки, балькону.

„Дивний Фльот“, „Ой дуб дуба“, „Коляда“, — Козицького, „Колискова“, „Крокове Колесо“ — Вериківського, „Дударик“, „Щедрівки“—Леонтовича „Селецький став“ — Ревуцького, „Чорноморець“ — Демуцького, „поза програмою“: „Ніч“ — Гуно, дві пісні грузинські (по два рази) і нарешті, коли вже скінчився концерт, коли зійшла капеля з кону і пога-

сили світло в залі—публіка, одначе, так „неістествовала“ стоячи, од гальорки аж ген-ген у горі і до першого ряду „оркестри“, що капеля змушена була вийти знову і... співати цілий відділ.

Але цей успіх художньої програми „Думки“ ні з чим не зможе зрівнятися з тим „успіхом“, що його викликало виконання заповіту...

В кінці другого відділу, заля по якійсь однодушній згоді облишивши, як то було на перших концертах, вигуки:

— „Ще не вмерла“, „Непора“ й „Зозулю“, — уся, як один загула тисячма голосів:

— Заповіт!

Як доводилося чути з „кулуарних“ балачок, багато „ширих“ навмисне прилучили свої голоси, щоб спровокувати „Думку“. Бо, мовляв, радянська капеля знає тільки Інтернаціонал. Заповіта ж не співає і... не посміє (побойться чека!) заспівати.

Ну й „спровокували“ на свою голову.

Підчас співу „Заповіту“ всі українці, багато росіян, деякі французи, встали. В залі то в одному, то в другому кінці чулися ридання.. Здивовані французи озиралися:

— „Ке-с ке се?“

Але чи могли, і що могли—їм відповісти ці нещасні, одірвані від своєї землі, од своїх кривних, завдяки брехливій політиці авантурників, люди?

Звичайно ні! Звичайно нічого!

Для багатьох „Заповіт“ Думки 24/II в залі Плейель був своєрідним—„Нине отпущаєші“...

Багатьом він одкрив очі на справжню дійсність українську.

Багатьох переконав, що „справа українська“ твориться робітничо-селянськими руками, а не групкою буржуазних запроданців, інтриганів, шкурників і політиканів...

Не обійшлося й без інцидентів:

— ХОЧ ТИ Й КАПІТАН... А ПОДЛЕЦЬ!

Серед слухачів у залі, як то зазначалося, було багато росіян.

Між ними був собі й „капітан артилерії“ з „георгієм“ і медалями на грудях. Поруч нього сидів теж не абихто—а поручник уенерівський.

Капітан у захопленні візьми та й проговорись:

— Харашо хахли поють!..

Поручника це образило.

— Та не хахли, положим, а українці!..

Слово по слові, обмінялися „гаспада офіцери“ любезностями, сіли, слухають.

А „хяхли“ собі правлять далі.

Доходить діло до Заповіту.

Поручник встав, а „г-н капітан“, розуміється, „сидять“.

Коли б же сидів собі мовчки, воно б може й нічого. А то знову щось „нащот хяхлов“...

Поручник не витримав, скипів:

— С кем імею честь?..

— Капітан артилерії!

— На чом будет угодно господину капітану: револьвери, шпаги?..

Отут капітан артилерії, що називається, „здрейфілі“.

— Пардон! Я вовсе не желаю с вами драться!..

— А, так!—закипіла, зашумувала „козацька“ кров. Здоровенний ляпас луною розлігся на всю тритисячну залю; влучивши в самісіньку... благородну „морду“ г-на капітана.

— Если так, то ви подлец!—це поручник капітанові.

Ми, на жаль, не чули, що відповіло „начальство“, бо хоч у Франції бокс користується з усіх прав громадянства, але ж не в залі... .

Коли б то було в фойє, чи на вулиці — інша річ... Ажани (поліцаї) поспішили встановити лад. У Франції люблять лад. І встановлюють його навіть в концертній

залі хоч би й під час концерту, а не то, що в антракті, коли саме відбувся цей „інцидент“.

Невідомо тільки, чи пощастило „месье ажанам“ встановити надалі зіпсовані стосунки поміж вищезазначеними „гг. офіцерами“.

Але „Думка“ цього нічого не знаючи співала по антракті так само хороше, як і після, закінчивши концерт буквально під громи оплесків і несамовитий рев тисяч голосів.

Тут і—Слава! звичайно, і...

— Слава Киянам!.. і — Хай живе Радянське Мистецтво!

— Слава Городовенку!—і з усіх боків вигуки (укр. і франц. мовами):

— Хай живе пролетарське мистецтво!

— Хай живуть співаки України!

— Привітання „Думці“ від Полтавчан!

— Хай живе „Думка“.

— Слава Пролетарській Державі!

І багато, багато інших, таких теплих, таких радісних і таких прихильних вигуків чула капеля за цей концерт 24 лютого в найкращому залі Плейель в Парижі, що ним і закінчилися ці перші гастролі „Думки“, її перший закордонний рейс.

Париж—Харків
1929—30 р.

З М І С Т:

	Стор.
1. Не знаєш де знайдеш, а... де загубиш.	5
2. Мій маестро вірить у „гроб“	6
3. Усе гаразд, а от щодо грошей—амба	—
4. Чулочки, носочки, хусточки-платочки	7
5. Час іде—виїжджайте швидше.	8
6. Словом... вирушили.	10
7. Але пострівайте з закордоном. Або: перша неув'язка . .	11
8. Замість Парижу—Себеж	12
9. В чужу землю	13
10. Зразу після закордону	14
11. Аж ось і Париж	15
12. Перший концерт. Алло! Харків!	17
13. Другий концерт Диспут на тему: „Пан“ чи „Товариш“.	18
14. Перший „переход“ і... друга „неув'язка“	20
15. Ліон. Голодна кухня. „Ще не вмерла“.	22
16. Монпельє. Водевіль—„зі співами й танцями“... Донські козаки і „комільфотність“ французьких адміністраторів . .	24
17. Бордо. „Земляки“ грузини. „Думка“ — Світова Капеля. „Запам'ятайте ім'я шефа“	27
18. Біяриц. У мене „слабо“ з географією „Ва банк“, чи „Думка?“ Океан води і море вогню. Дур- ничка ціна!	29
19. Ангулем. Спроба психологічної аналізи слухача. „Хороший тон“ і звички француза. „Думка“ порушує традиції . . .	31
20. Думки диригентів про „Думку“. „Жайворонки і солов'ї“ .	32
21. Критики й рецензенти. Щож таке „Думка“	34
22. „Голоси з провінції“. „Дякуємо, що нам першим“	37

23. Так собі людиці...	40
24. На бочку меду—ложка дьогтю	44
25. Що „Думка“ бачила й що чула	46
26. Гранд Опера Золотоноша в Парижі, чи Париж у Золотоноші.	47
27. Опера Комік	48
28. Справжнє „Мистецьке“ життя Франції. (По рев'ю Парижу).	49
29. Комеді Франсез.	52
30. „Вольпоне“ в театрі „Ательє“	53
31. Версаль. Сен-Жермен—місця дуже „мирні“, чим і знамениті.	55
32. Пантеон	57
33. Нотр-дам де-Парі.	58
34. Лувр	59
35. Пер Ля-шез.	69
36. Прем'єр. Сальон неможливіх.	72
37. Політичні ускладнення, або „Форте“ Черчіля, Прімо де Рів'єра й „піано“ Папи Римського.	75
38. Майже особисте...	78
39. „Думка“ сама собі плече в долоні	80
40. Останній концерт, 15 біс'ів і... „г.г. офіцери“...	82

